

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Maili Nurme

SOOME EITUS EESTI LAPSE KÕNES DÜNAAMILISTE
SÜSTEEMIDE TEOORIA VALGEL

Magistritöö

PhD Raili Pool, MA Juha-Matti Aronen

TARTU 2026

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrektselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli humanitaarteaduste ja kunstide valdkonna lõputööde nõuetest, ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega, sealhulgas on järgitud teaduseetika põhimõtteid.

Maili Nurme

Lühikokkuvõte

Töö eesmärk oli uurida eesti emakeelega informandi soome keele eituse väljendamise arengut ühe Helsingi kooli ettevalmistusaastal. Uurimus põhines ettevalmistava aasta tundide salvestistel, milles osalesid erinevate emakeelega lapsed. Töö teoreetiliseks taustaks oli dünaamiliste süsteemide teooria (DST), mida rakendatakse ka teise keele omandamise uurimises. DST näeb keeleoskuse arengut dünaamilise süsteemina, mis on mõjutatud väga mitmetest sisemistest ja välistest mõjuteguritest. Uurimuse tulemused kinnitavad dünaamiliste süsteemide teooria käsitlust, mille järgi keeleoskuse areng ei kulge sirgjooneliselt, vaid sisaldab varieerumist, ajutisi tagasilangusi ning uute konstruktsioonide järkjärgulist kinnistumist.

Ilmnes, et õppeaasta alguses tugines eesti emakeelega õppija peamiselt eesti keelele sarnastele konstruktsioonidele. Kõige sagedamini kasutas informant konstruktsiooni *ei* + põhiverb, mis moodustas ligi poole kõigist eituskonstruktsioonidest (47,5%). Eriti domineeris ainsuse kolmanda pöörde vorm *ei*, mis langeb kokku eesti eituspartikliga nii vormiliselt kui ka funktsionaalselt. Õppeaasta jooksul hakkasid aga sagenema ka sihtkeelepärasemad vormid, näiteks ainsuse esimese pöörde *en* ning kõnekeelne konstruktsioon *emmä* + verb.

Võtmesõnad: soome keele omandamine, eitusverb, dünaamiliste süsteemide teooria, keelekonstruktsioonid

Sisukord

Sissejuhatus.....	6
1. Teise keele omandamise uurimine.....	8
1.1 Dünaamiliste süsteemide teooria teise keele omandamise uurimises.....	8
1.1.1. Dünaamilise süsteemi tunnused.....	9
1.1.2. Keelekasutuse variatiivsus kui keeleoskuse arengu tunnus.....	10
1.1.3 Lähtekeele mõju sihtkeele omandamisele DST perspektiivist	11
1.2. Keeleliste konstruktsioonide omandamine	12
1.3. Keeleoskuse hindamise mudelid CAF ja DEMfad	13
1.4 DST soome keele õppimise uurimisel	15
2. Eitus eesti ja soome keeles.....	17
2.1 Eitusverb soome keeles ja eitavad verbivormid eesti keeles	17
2.2 Eitus suulises kõnes	19
2.3 Soome keele eituse omandamine	21
3. Õppijakeele korpus Long Second	22
3.1 Long Secondi korpus põhjal tehtud uurimistööd	23
3.2 Informant Eetu	24
4. Eitusverbi kasutamine informandi kõnes.....	26
4.1. Eituskonstruktsioonide esinemine Eetu kõnes kogu õppeaasta jooksul	26
4.1.1 Eitusverb <i>ei</i> koos põhiverbiga.....	28
4.1.2 <i>Ei</i> ilma põhiverbita.....	29
4.1.3 Eitusverbi pöörded <i>en</i> , <i>et</i> ja <i>eivät</i> ja keeldkõne	30
4.2 Eituse kasutamise muutused Eetu kõnes õppeaasta vältel.....	30
4.2.1 Ainsuse kolmanda pöörde eitusvormide kasutuse muutus Eetu kõnes õppeaasta vältel	31
4.2.2 Ainsuse esimese pöörde eitusvormide kasutuse muutus Eetu kõnes õppeaasta vältel ...	32
4.2.3 Eitavate minevikuvormide kasutuse muutus Eetu kõnes õppeaasta vältel	35

4.2.4. Keeldkõne kasutuse muutus Eetu kõnes õppeaasta vältel	36
Kokkuvõte.....	37
Kirjandus.....	38
Suomen kielto vironkielisen lapsen puheessa dynaamisten systeemien teorian valossa. Tiivistelmä.	45

Sissejuhatus

Käesoleva magistritöö eesmärk on uurida soome eituse arengut soome keele õpinguid alustanud eesti lapse kõnes ühe õppeaasta vältel. Töö on osa Helsingi Ülikooli ja Tallinna Ülikooli ühisprojektist Long Second, mille käigus salvestati 2011.–2012. õppeaastal üle neljakümne sisserrändajate soome keele tunni ühes Helsingi koolis. Tundides esineb nii õpetaja juhitud vestlusi kui ka palju spontaanset keelekasutust, mis võimaldab uurida muutusi eituse kasutamisel õppeaasta jooksul.

Eituse arengu kirjeldamisel toetun dünaamiliste süsteemide teooriale (DST), mis on kasutusel nii teise keele omandamise uurimise teorianas kui ka uurimismeetodite kogumina (de Bot & Larsen-Freeman 2011: 9). DST järgi on keeleoskuse uurimisel oluline jälgida ühe õppija keeleoskuse arengut ajas, sest see näitab tegelikke muutusi õppija keeleoskuses (Veerspoor & Behrens 2011:36–37). Long Secondi projekti käigus loodud õppijakeele korpus võimaldab jälgida muutusi õppija keelekasutuses ühe õppeaasta jooksul.

Long Secondi projektis salvestatud tundides osales mitme erineva emakeelega õpilasi, kuid käesolevas töös keskendun eesti emakeelega õppija soome keele eituse arengule. Õppija emakeel on oluline ressurss sihtkeele õppimisel ning selle mõju sihtkeele õppimisele võib olla nii positiivne kui ka negatiivne (Ringbom 2007: 30; Kaivapalu 2005: 30). Soome ja eesti keele puhul mängib õppimisel rolli ka see, et tegemist on lähedaste sugulaskeeltega. Siiski on eituse väljendamine erinev: soome keeles on eitusverb, mida saab pöörata isikus ja arvus. Eesti emakeelega soome keele õppija peab seega omandama morfosüntaktilise konstruktsiooni, mida ei ole tema emakeeles. Samas kattub eesti eituspartikkel *ei* soome ainsuse kolmanda pöörde eitusverbi vormiga.

Magistritöö uurimisküsimused on järgmised:

1. Kuidas muutub eesti emakeelega õppija kõnes soome eitusverbi kasutamine õppeaasta jooksul?
2. Millal ilmnevad informandi kõnes eitusverbi erinevad vormid?
3. Millised tegurid mõjutavad eitusverbi vormide täpsust ja keerukust informandi kõnes?

Esimeses peatükis käsitlen käesoleva töö seisukohast olulisi mõisteid teise keele omandamise uurimise valdkonnas. Täpsemalt kirjeldan dünaamiliste süsteemide teooria lähenemist teise keele omandamise uurimisel, sealhulgas keelekasutuse variatiivsuse rolli teise keele omandamisel. Samuti annan ülevaate soome keele õppimise uurimustest, mille puhul on rakendatud dünaamiliste süsteemide teooriat (Spoelman ja Verspoor 2010, Tilma 2014 ja Lesonen 2020). Alapeatükis 1.2 tutvustan keeleliste konstruktsioonide omandamist ning

alapeatükis 1.3 keeleoskuse hindamise mudeleid CAF ja DEMfad, mida on rakendatud ka soome keele omandamise uurimisel. Alapeatükis 1.4 tutvustan soome keele kui teise keele uurimusi, milles on rakendatud dünaamiliste süsteemide teooriat.

Teine peatükk esitleb võrdlevalt eesti ja soome keele eitavate verbivormide moodustamisvõimalusi. Alapeatükk 2.1 käsitleb eitusvorme soome kõnekeeles, kuna selle töö uurimismaterjal on pärit suulise kõne korpusest. Alapeatükis 2.2 tutvustan varasemaid uurimusi soome keele eitusverbi õppimisest.

Kolmas peatükk annab ülevaate õppijakeele korpusest, mis loodi Helsingi Ülikooli ja Tallinna Ülikooli koostöös Long Secondi projekti raames. Käesoleva töö autor osales projektis eesti emakeelega laste kõne litereerijana aastatel 2012–2015. Alapeatükk 3.1 esitleb Long Secondi korpuse põhjal tehtud uurimusi. Alapeatükk 3.2 tutvustab käesoleva töö informanti, kelle keeleandmete põhjal uurimus on koostatud.

Neljas peatükk annab ülevaate informandi eituse kasutamisest aasta jooksul ja täpsemad vastused eelpool nimetatud uurimisküsimustele.

1. Teise keele omandamise uurimine

Teise keele omandamine (ingl *second language acquisition, SLA*) on rakenduslingvistika haru, mis tegeleb keeleõppija emakeelest erineva keele õppimise ja omandamise uurimisega. Enamasti eristatakse võõrkeeleeõpet kui väljaspool keelekeskkonda keele õppimist ja teise keele omandamist kui keelekeskkonnas keele õppimist, kuid piir võõrkeele ja teise keele omandamise vahel on paindlik, sest tänapäeval on võimalik keelekeskkonda luua ka digitaalsete vahendite abil ning koduriigis alustatud võõrkeele õpet võib jätkata keelekeskkonnas. Samuti toimivad võõrkeele ja teise keele omandamisel sarnased seaduspärasused. (Kaivapalu 2021: 15)

Käesolev töö tegeleb Soomes elava eesti lapse soome keele omandamise uurimisega, seega kuulub töö teise keele omandamise valdkonda. Keele omandamise uurimises nimetatakse õpitavat keelt enamasti *sihkkeeleks* ning emakeelt ja teisi enne selle keele õppimist omandatud keeli *lähtekkeeleks* (Kaivapalu 2021: 16).

1.1 Dünaamiliste süsteemide teooria teise keele omandamise uurimises

Teise keele omandamist on süstemaatiliselt uuritud alates 1970ndatest. Uurimismeetodeid on laenatud mitmetest teistest valdkondadest, peamiselt psühholoogiast ja lingvistikast, aga ka loodusteadustest. Ka dünaamiliste süsteemide teooria (ingl *dynamic systems theory*) oli algselt teoreetilise matemaatika haru, mille põhieesmärk oli modelleerida keerukate süsteemide (ingl *complex systems*) arengut. Dünaamiliste süsteemide teooriat (DST) on rakendatud mitmes valdkonnas, näiteks meteoroloogias, majanduses ja teistes valdkondades, mis tegelevad keerukate muutuvate süsteemidega (de Bot & Larsen-Freeman 2011: 9).

Keerukate mittelineaarsete süsteemide uurimiseks ja kirjeldamiseks formuleeritud isegi neli erinevat teooriat: dünaamiliste süsteemide teooria, kompleksuse teooria (ingl *complexity theory*), kaoseteooria (ingl *chaos theory*) ja emergentsiteooria (ingl *emergentism*). Kõiki neid teooriaid on rakendatud ka keele ning keele omandamise uurimisel. (Ellis ja Larsen-Freeman 2006, 2009; de Bot jt 2007; Larsen-Freeman & Cameron 2008; van Geert 2008; de Bot & Larsen-Freeman 2011; Verspoor, de Bot & Lowie 2011; Dörnyei 2014).

Põhjalikumalt on dünaamiliste süsteemide teooriat teise keele omandamise uurimise kontekstis tutvustatud teoses „A Dynamic Approach to Second Language Development: Methods and Techniques“ (Verspoor, de Bot & Lowie 2011). See teos kirjeldab nii DST teoreetilist raamistikku kui ka praktilist metodoloogiat keele omandamise pikiuurimuse korraldamiseks. DST raames vaadeldakse keele omandamist mittelineaarse dünaamilise

protsessina, mida toetavad sisemised ressursid, näiteks õppija emakeel, ja välised ressursid, näiteks õpikeskkond, ning DST on tihedalt seotud kasutuspõhise lähenemisega, mis eeldab, et keele omandamine toimub keele kasutamise kaudu ning neid protsesse ei saa lahutada (Verspoor & Behrens 2011: 37–38).

DST eestkõnelejad kasutavad mõiste *teise keele omandamine* (ingl *second language acquisition*) asemel pigem terminit *keeleoskuse areng* (ingl *language development*) (de Bot & Larsen-Freeman 2011: 5–6). Diane Larsen-Freeman (2015: 491–505) on sel teemal avaldanud artikli, milles ta toob välja põhjused, miks uurimisala nimi võiks olla pigem *keeleoskuse areng*. Mõiste *areng* viitab sellele, et keeleoskus võib nii kasvada kui ka kahaneda ning pole mingit kindlat keeleoskuse taset, mil keel oleks täielikult omandatud. Samuti arvestab see termin rohkem keeleõppija rolli: keeleõppijal on aktiivne roll õppimis- ja keelekasutusmustrite kujundamisel; õppija arendab oma keelelisi ressursse ja tänu sellele areneb ise. Õppimine toimub seejuures esmalt suhtlemise, mitte lihtsalt süsteemi omandamise kaudu.

1.1.1. Dünaamilise süsteemi tunnused

Dünaamilise süsteemina mõistetakse nii keelt kui ka inimese keelelist arengut. Missugused on dünaamilise süsteemi tunnused, mida peaks arvestama teise keele omandamise uurimisel?

Mittelineaarse süsteemi tundlikkus lähtepositsiooni suhtes (ingl *sensitive dependence on initial conditions*), tuntud liblikaefektina. Keeleõppes tähendab see seda, et samasugused õpetamismeetodid ei pruugi anda samasuguseid tulemusi erinevate õppijate juures, isegi kui erinevused on väikesed. Seega uurimist alustades on mõistlik koguda võimalikult palju teavet informandi kohta. (de Bot & Larsen-Freeman 2011: 10) Samuti peab arvesse võtma seda, et grupi keskmine tulemus ei pruugi anda infot ühegi indiviidi tegeliku arengu kohta (Dörnyei 2014: 83). Seetõttu on DST uurimused sageli juhtumiuuringud, kus vaadeldakse ühe või mõne keeleõppija arengut (Polat & Kim 2014; Spoelman & Verspoor 2010; Larsen-Freeman 2006).

Dünaamilise süsteemi kõik osad on seotud kõigi teiste süsteemi osadega (ingl *complete interconnectedness*), kuid kõik seosed pole võrdse tugevusega (de Bot & Larsen-Freeman 2011: 10). Seega on dünaamilisele süsteemile omane mittelineaarne areng ja uurimuse planeerimisel ei saa eeldada, et tulemused osutavad otsestele põhjus-tagajärg suhetele (Dörnyei 2015: 82), vaid peab arvestama erinevate muutujatega, mis mõjutavad keelelist arengut.

Muutused süsteemis toimuvad nii süsteemisise ümberorganiseerumise teel kui ka väliskeskkonna mõjude tõttu. Sise- ja väliskeskkonna mõjul toimuvaid muutusi süsteemis kirjeldatakse liivalossi metafoori abil. Rannale ehitatud liivaloss võib pikka aega paista väljastpoolt muutumatuna, kuna märg ja kleepuv liiv hoiab seda koos kindlas vormis.

Kuivamisel aga liivaterakeste side nõrgeneb ja nad paiknevad ümber. Samuti mõjutavad liivalossi välised tegurid, nt tuul ja rannal jalutavate inimeste sammud. Seega toimuvad liivalossi sees pidevalt väikesed muutused, mis justkui ootamatult põhjustavad ühe osa varisemise ja liivalossi kuju muutub. Samamoodi toimuvad muutused keeleoskuses nii sisemiste kui ka väliste ressursside toimel. Keeleõppija sisemised ressursid on näiteks õppimisvõimekus ja mälumaht, motivatsioon, probleemilahendusoskus ning kindlasti emakeeleoskus. Väliseks ressursiks on eelkõige keeleõppekeskkond. (de Bot & Larsen-Freeman 2011: 13) Kuna iga õppija sisemised ressursid on erinevad ning sarnaseski õpikeskkonnas pööravad õppijad tähelepanu eri detailidele, siis on iga keeleõppija “liivaloss” ehk keeleoskuse areng individuaalse kiiruse ja arengumustriga.

Süsteem on pidevas muutumises, kuid aeg-ajalt püsib mingis külgetõmbeseisundis (attractor state). Keele omandamises on räägitud keelenähtuste fossiliseerumisest, kuid DST-s rõhutatakse, et süsteem võib küll püsida mingis seisundis teatud aega, kuid siis jälle muutuda. Seetõttu annab keelelise arengu kohta infot eelkõige (tihe) pikiuurimus. Peab arvestama, et dünaamilises süsteemis võib esineda ka kaootilist variatiivsust, näiteks võib keelekasutuse sujuvus järsult langeda keeleõppija väsimuse tõttu. (de Bot & Larsen-Freeman 2011: 14–15)

Dünaamilisele süsteemile on iseloomulik emergentsus, st mustrid ja seaduspärasused kasvavad välja keelekasutusest, mitte valmisoleva süsteemi omandamisest. (de Bot & Larsen-Freeman 2011: 17; Ellis 2008: 242). Et õppijad saaks keelelisi konstruktsioonie produktiivselt kasutada, peavad nad kokku puutuma keelekasutuse näidetega ning neid analüüsima, et märgata konstruktsioonide keelelist vormi ja seostada see tähenduse ja kasutusega (Ellis & Larsen-Freeman 2009: 109).

1.1.2. Keelekasutuse variatiivsus kui keeleoskuse arengu tunnus

Oluline aspekt keele kui dünaamilise süsteemi uurimisel on keelekasutuse variatiivsus. Suur variatiivsus on iseloomulik keeleoskuse arengu esimestele etappidele, sest keelekasutaja katsetab erinevaid vorme tähenduse väljendamiseks ehk kasutab kõiki kättesaadavaid vahendeid, et edasi anda konkreetset tähendust. Kuna keel koosneb mitmetest alasüsteemidest (*subsystems*), mida õppija ei omanda korraga, siis toimub varieerumine eri aegadel eri tasemetel. Näiteks kui õppija avastab, kuidas moodustada õpitavas keeles lühikesi lihtlauseid, siis võib esineda suur varieeruvus verbivormide kasutamises (näiteks aluse ja öeldise ühildumisel). Kui õppija suudab moodustada lihtlauseid, tavaliselt esmalt olevikuvormis, siis arvatavasti hakkab ta peagi katsetama eri ajavormide kasutamist ja seega võib esineda palju variatiivsust ajavormide kasutuses. Hiljem ilmneb variatiivsus jällegi keerukamate lausete

moodustamises jne (Dick, Verspoor ja Lowie 2011: 59). DST järgi omandab õppija keelelised konstruktsioonid, kui ta puutub kokku keelekasutuses tihedalt esinevate mustritega. (Larsen-Freeman 2015: 494)

Seega sobib DST hästi ühe informandi keeleoskuse arengu uurimiseks ning eri informantide arengu võrdlemiseks. Üks keskne uurimisteema on õpitavate nähtuste omavaheline suhe. Uus õpitav nähtus võib õppija keelekasutuses võistelda varem õpituga, nii et varem õpitud nähtuse sagedus või täpsus nõrgeneb, kuid uus ja varem õpitu võivad ka teineteist toetada. Kolmas variant on see, et varem õpitu võimaldab uue nähtuse omandamise. (Spoelman & Verspoor 2010: 535–536)

Samuti on teada, et õppijatel on erinevad õpistiilid: mõned õppijad hakkavad kohe eksperimenteerima, teised on ettevaatlikumad ja hoolikamad, püüavad vigu vältida. Seega võib eksperimentaalse õppija õpiteekond olla irregulaarsem, rohkete vigade arvuga; ettevaatliku õppija õpiteekond võib paista sujuvam (van Dijk, Verspoor & Lowie 2011: 59). Seetõttu on asjakohane analüüsida keeleoskuse arengut pikaajalise uurimuse käigus.

DST teooriat rakendavate keeleomandamise uurimuste tüüpilised uurimisküsimused on

1. millal ja miks toimuvad muutused arenguprotsessis;
2. kuidas erinevad allsüsteemid arenevad ja mõjutavad üksteist;
3. kuidas erinevad õppijate arengumustrid. (van Dijk, Verspoor & Lowie 2011).

1.1.3 Lähtekeele mõju sihtkeele omandamisele DST perspektiivist

Verspoor ja Behrens (2011: 30–31) osutavad, et emakeele mõju sihtkeele õppimisele on väga suur, kuna emakeele omandamisega paralleelselt õpib laps tundma suhtluse olemust ja keelekasutusprintsiipe, kuid sihtkeele õppimisel toetub keelekasutaja esialgu just emakeelele ja ka eelnevalt õpitud keeltele ning olemasolevale kogemusele suhtluse toimimisest. Seega DST arusaam on kooskõlas Ringbomi (2007: 1) osutusega, et sihtkeele sarnasus emakeelega on oluline ressurss sihtkeele omandamisel eriti just keele omandamise algusetapis, sest keeleõppija toetub esmalt keeltevahelisele sarnasusele. Ringbom kasutab keeltevaheliste sarnasuse kohta mõisteid tegelik sarnasus (*objective similarity*), tajutud sarnasus (*perceived similarity*) ja oletatud sarnasus (*assumed similarity*), millest esimene viitab keelte struktuurielementide sarnasusele, kaks viimast aga sellele, milliseid sarnasusi keelekasutaja on märganud ja milliseid sarnasusi (või erinevusi) ta eeldab (Ringbom 2007: 24–25).

1.2. Keeleliste konstruktsioonide omandamine

DST on kooskõlas kasutuspõhise lähenemisega, mis näeb teise keele omandamist mitte eraldi sõnade ning morfoloogia ja süntaksi omandamisega, vaid omavahel põimunud eri tasandi konstruktsioonide omandamisena keelekasutuse käigus. (Vehrspeer & Behrens 2011: 30). Konstruktsiooni mõiste on pärit konstruktsioonigrammatikast, mis eeldab, et keel koosneb konstruktsioonidest: grammatiliste struktuuride ja tähenduste paaridest. Konstruktsioonid on lingvistilised mustrid, milles tähendus ja vorm on lahutamatu seotud. (Goldberg 2003: 219) Konstruktsioonigrammatikas püütakse kirjeldada keelt kui tervikut, mitte uurida lause struktuuri ja sõnade tähendust keele eri allstruktuuridena (Penjam 2009: 11).

Konstruktsioonil on niisiis kokkukuuluv grammatiline vorm ja tähendus ning konstruktsioonidena võib vaadelda erinevaid keeleüksusi: muutelõppusid, nt ilmaütleva käände tunnus *-ta* tähendab millegi puudumist; muutevorme, nt mingist nimisõnast moodustatud ilmaütleva käände vorm (*katuseta*); fraase, nt kaassõnafraasid (*laua all*); lausestruktuure ja muid keeleüksusi (Penjam 2009: 6).

Konstruktsiooni mõistet on rakendatud ka soome keele uurimisel. Lari Kotilainen (2007) on uurinud näiteks eitusverbita eituskonstruktsiooni (nt *mä mitään töitä tee*) kujunemist ja kasutust nii vana kirjakeele ja murrete andmestike kui ka tänapäeva keele ajalehekorpusete ja internetimaterjalide põhjal. Korpuspõhised uuringud on samuti muutunud oluliseks osaks soome keele kui teise keele uuringutest, nt Ilmari Ivaska (2015) on uurinud edasijõudnud õppijate kirjalike tekstide korpuses esinevaid erinevat tüüpi keelekonstruktsioone.

Teise keele omandamise uurimisel on järjest enam tähelepanu pööratud konstruktsioonide omandamisele, sest ilmneb, et konstruktsioonidel on oma arenemise seaduspärasused, mis ei sõltu niivõrd õpitavatest reeglitest, vaid keele kasutamisest (Kitsnik 2017: 20). Teoses “Eesti keele oskuse arenemine ja arendamine” on keelekonstruktsiooni mõistet selgitatud järgmiselt: “keelend, mille vorm, tähendus ja suhtlusfunktsioon moodustavad terviku” ning näidetena on lisatud just eituskonstruktsioonide variante, “nt ei + ole → ei ole → mida?; ei ole aega; ei ole → kellel? mul ei ole” (Eslon jt 2021: 313).

Keeleõppija hakkab mitmeid konstruktsioone kasutama juba keeleomandamise alguses, esialgu valmisüksusena, kuid aja möödudes analoogia toel mitmekesisemalt nii sõnavara, vormi kui funktsiooni mõttes (Kitsnik 2017: 22). Õppijakeeles esineb konstruktsioone, mis ei ole sihtkeelepärased, aga võivad siiski suhtluseesmärki täita. R. Ellis (1985: 70) osutab, et teise keele õppimise alguspunktis toetub keelekasutaja kuulajale sõnumit edastades kontekstile ning kasutab teadlikult mittegrammatilisi lausungeid. Aegamisi muutuvad õppija konstruktsioonid

sihtkeelele sarnasemaks, kuid see ei ole lineaarne protsess (de Bot ja Larsen-Freeman 2011: 12; Kitsnik 2017: 22).

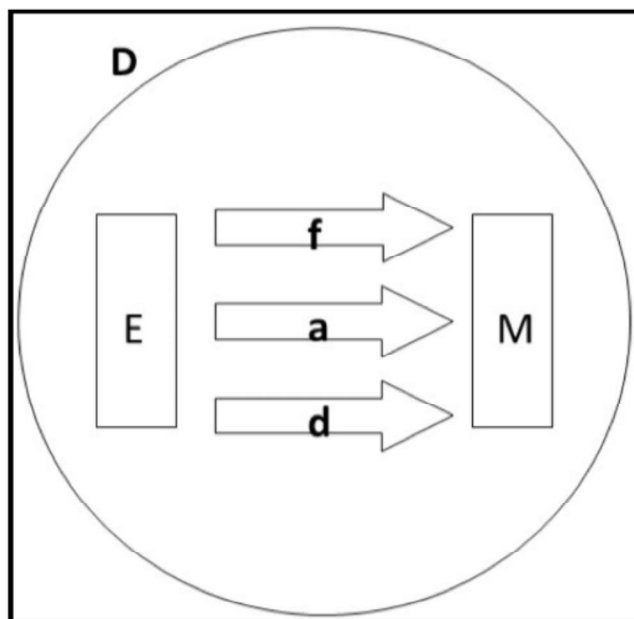
Konstruksioonid võivad olla lihtsamad või keerukamad. Kõige lihtsamaid konstruktsioone õpitakse nn keeletükkidena (*chunks*) – need on sellised väljendid, mis esinevad keeles sageli ja jäävad meelde muutmata kujul (Ellis 2001; Kitsnik 2021). Poolavatud konstruktsioon koosneb osaliselt kindlatest sõnavormidest, mida kasutatakse muutmata kujul, ning ülejäänud konstruktsiooni saab keelekasutaja täita vastavalt situatsioonile, nt väljendid *anna mulle raamat*; *anna mulle pliiats* põhinevad konstruktsiooniskeemil *anna mulle* [kellele] + mingi ese [mis] (Kitsnik 2021). Täiesti avatud konstruktsioonis ei ole kindlaid sõnavorme, vaid piirangud nende kasutamiseks, nt tegusõna käskiva kõneviisi ainsuses + isikuline asesõna alaleütlevas käändes ja mingi asja nimetus nimetavas käändes, nt *anna mulle raamat*, *kirjuta talle kiri* (Kitsnik 2021).

Kui konstruktsioonid esinevad kindlas suhtlussituatsioonis, siis see võimaldab õppijal neid märgata ja mõistma hakata. Esialgu märgatakse sagedasemaid konstruktsioone, nt *ma ei tea*. Kui need jäävad meelde, siis õppija hakkab neid kasutama ning tal kujunevad teadlikud konstruktsiooniskeemid, mida ta saab uute sõnadega täita ja iseseisvalt uut teksti luua. (Kitsnik 2021: 62)

1.3. Keeleoskuse hindamise mudelid CAF ja DEMfad

Teise keele omandamise uurimisel on olulisel kohal küsimus, milline on hea keeleoskus. Viimastel aastakümnetel on keeleoskuse arengu kirjeldamisel sageli kasutatud CAF-mudelit, mis mõõdab keelekasutuse kolme dimensiooni: keerukust (*complexity* – C), täpsust (*accuracy* – A) ja sujuvust (*fluency* – F) (Housen jt 2012). Esimesena tutvustas neid kõiki kolme dimensiooni koos teise keele uurija Peter Skehan (1998). Keerukuseks nimetatakse tavaliselt oskust kasutada laia sõnavara ja mitmekesiseid keerukaid struktuure, täpsuseks oskust kasutada eesmärgipärast ja väheste vigadega keelt ning sujuvuseks oskust kõneleda või kirjutada samasuguse kiiruse, pauside, katkestuste ja ümbersõnastusmuustritega nagu emakeelsed kõnelejad (Housen jt 2012).

Selleks, et kirjeldada teise keele konstruktsioonide omandamist, on soome keeleteadlased mitme projekti raames (Cefling ja Topling) arendanud CAF-mudelit edasi (Martin 2022:83). Keeleoskuse arengu mitmekülgselt uurimiseks arendati välja DEMfad-mudel (Joonis 1; Franceschina jt 2006; Martin jt 2010: 59). Seda mudelit on rakendatud ka hilisemates uurimustes, nt Siivelt & Mustonen 2013; Ivaska 2015, Kitsnik 2017.

Joonis 1. DEMfad-mudel (Franceschina jt 2006; Martin jt 2010: 59).

DEMfad-mudelis tähendab *D* (*domain*) uuritavat domeeni ehk üht konstruktsiooni või konstruktsioonide kogumit, *E* (*emergency*) konstruktsiooni ilmumist keelde ja *M* (*mastery*) konstruktsiooni valdamist. Erinevalt CAF-mudelist tähistab *f* esinemissagedust (*frequency*), mitte sujuvust. Sarnaselt CAF-mudelile tähistab *a* täpsust (*accuracy*). Viimane täht *d* tähistab jaotuvust (*distribution*) ja on rohkem avatud mõiste kui CAF-mudeli keerukus (*complexity*). (Martin 2022)

Keeleõppijate keelekasutuse analüüsimisel on sageli tähelepanu keskmes vead, st emakeelekõneleja keelekasutusest erinevad väljendusviisid. Kuigi vea määratlemine ei ole alati lihtne, on see mõiste siiski vajalik keeleõppe kulu jälgimiseks. Vead on keeleõppe eeldus ja ka indikaator: kui uurida, kui palju ja mis tüüpi vigu tehakse, siis saab aimu keeleõppe kulust. Mõiste *täpsus* on positiivsema varjundiga ja nüüd juba harjumuspärane mõiste teise keele uurimustes. DEMfad-mudelil põhinevates uurimustes arvestatakse, et konstruktsioon on omandatud, kui selle kasutustäpsus on 80%. (Martin 2022)

Sagedust mõõdetakse DEMfad-mudelis mingi konstruktsiooni esinemissagedusena tuhande sõna kohta. Sagedust peetakse oluliseks indikaatoriks, kuna kordamisel on õppimisel oluline roll. (Martin 2022)

Käesolevas töös on uuritavaks domeeniks (*D*) ehk konstruktsioonide kogumiks informandi kõnes esinevad eitusverbi vormid, mida informant kasutab keeletundides ühe õppeaasta

jooksul. Vastavalt töö uurimisküsimustele jälgin, millal erinevad eitusverbi vormid ja eituskonstruktsioonid ilmuvad keeleõppija keelekasutusse (E) ja kuidas nende kasutus varieerub õppeaasta jooksul. Vaatlen seda, kas ja mil määral on eituskonstruktsioonid sihtkeelepärased (a) ja kas uute konstruktsioonide ilmumine kõnesse mõjutab teiste konstruktsioonide kasutamist (d). Eeldatavasti informant ei jõua ühe õppeaasta jooksul konstruktsiooni valdamiseni (M), kuid liigub selles suunas.

1.4 DST soome keele õppimise uurimisel

Soome keele kui teise keele õppimise uurimisel on dünaamiliste süsteemide teooriat rakendanud Marianne Spoelman & Marjolijn Verspoor (2010), Corinne Tilma (2014) ja Sirkku Lesonen (2020).

Spoelman ja Verspoor (2010) kirjeldavad pikiuurimuse põhjal ühe soome keele õppija keeleoskuse täpsuse ja keerukuse arengumustrite muutumist. Spoelman analüüsis kolme aasta vältel kirjutatud 54 teksti kahe parameetri – teksti täpsuse ja keerukuse – muutumist. Keelelise täpsuse arengut hindas ta soome keele käänete kasutuse alusel: kui palju on sihtkeelepäraseid, kui palju probleemseid vorme. Keerukust analüüsis Spoelman aga eri taseme keeleliste konstruktsioonide omavaheliste suhete alusel: 1) sõna tasandi keerukuse hindamiseks loendati morfeemid nii sõnades kui ka lausetes; 2) nimisõnafraasi keerukust hinnati sõnade arvu järgi nimisõnafraasides ja 3) lausete tasandi keerukuse hindamiseks loendati liht-, rind- ja põimlausete hulka. Spoelman kasutas nende näitajate analüüsimiseks ja illustreerimiseks mitmeid dünaamiliste süsteemide teooria raames arendatud meetodeid ja võtteid, näiteks min-max graafikuid ja regressioonanalüüsi, et selgitada, kas leitud variatiivsus on uurimuse jaoks tähendusrikas, ja Monte Carlo analüüsi, et hinnata, kas variatiivsus on juhuslik või oluline. Uurimuse tulemusena väitsid autorid, et 1) variatiivsus tõepoolest annab infot keelelise arengu protsessi kohta; 2) erinevate keerukuse näitajate omavaheline mõju osutab ressurside piiratusele keele omandamise protsessis isegi ühe keelelise valdkonna piires (uurimuses teksti keerukuse eri taseme näitajad); 3) uurimuses analüüsitud keelekasutaja tekstides ei ilmnenu seost keelelise täpsuse ja keerukuse arenemisel. (Spoelman ja Verspoor 2010)

Corinne Tilma (2014) võrdles kahe erineva rühma soome keele õppimise arengut. Üks rühm õppis soome keelt võõrkeelena Hollandis ning õpe oli tugevalt grammatikakeskne. Teise rühma õpe oli suhtluspõhine soome keele kui teise keele õpe Soomes. Tilma võrdles õppijate vabas vormis tekstide alusel õppijate keeleoskuse arengut. Mõlemas rühmas kasvas nii süntaktiline kui ka morfoloogiline keerukus õppeperioodi jooksul. Samas olid võõrkeele õppijad täpsemad

ja kasutasid laiemat käändevormide valikut. Teise keele õppijad omandasid keelt aeglasemalt, kuid kasutasid vorme kontekstuaalselt sobivamalt. Uurimus kinnitas, et keeleoskuse areng ei ole lineaarne, vaid sisaldab kõikumisi, tagasilangusi ja arenguhüppeid. Keele eri tasandid võivad üksteist toetada või konkureerida, mis viitab piiratud kognitiivsetele ressurssidele. Kokkuvõttes kujuneb keeleoskus dünaamilise ja individuaalse protsessina, mida mõjutavad nii õppija taust kui ka õpikeskkond. (Tilma 2014)

Sirkku Lesoneni (2020) eesmärk on DST-le ja kasutuspõhisele grammatikale tuginedes jälgida, kuidas nelja algtasemel soome keele õppija keelekasutus areneb üheksa kuu jooksul. Lesonen vaatles, milliseid keelelisi vahendeid need õppijad kasutavad hinnangute ja eksistentsiaalsuse väljendamiseks ning kuidas need väljendid muutuvad aja jooksul. Lesoneni töö tulemused toetavad DST nägemust selle kohta, et õppijakeeles esinev variatiivsus on arenguks hädavajalik, sest õppijal on vaja katsetada erinevaid strateegiaid, leidmaks suhtlusolukorda sobivad keelelised vahendid. Lesoneni uurimuse tulemused osutavad ka sellele, et teise keele õppija keelelised konstruktsioonid võivad olla nii kinnisväljendid kui ka varieeruvad konstruktsioonid juba õppimise varajases etapis. (Lesonen 2020)

2. Eitus eesti ja soome keeles

Eitus on selline lausekomponent, mis väljendab, et mingi olukord või omadus ei ole tõene või ei ole üldse olemas. Eitust on võimalik väljendada erinevate morfoloogiliste väljendusvahendite abil. (VISK § 1615)

2.1 Eitusverb soome keeles ja eitavad verbivormid eesti keeles

Eesti ja soome keel kuuluvad mõlemad läänemeresoome keelte hulka ning pärinevad ühisest läänemeresoome keele algkeelest, seega on eesti ja soome keelel hulgaliselt ühiseid jooni nii grammatikas kui ka sõnavaras (Rätsep 2002: 9). Nii eesti kui ka soome keeles kuuluvad tegusõna eitusvormid pöördeliste verbivormide hulka selles mõttes, et nad saavad olla lauses öeldisena ainsuse ja mitmuse eri pööretes, kuid tänapäeva eesti ja soome keele eitus erinevad suuresti teise aastatuhande esimesel poolel eesti murretes toimunud muutuste tõttu. (Penjam 2011: 12; Rätsep 2002: 21). Nimelt taandus eesti murretes soomeugripärane pöörduv eitusverb ning asendus muutumatu eitussõnaga *ei*, *ep*, soome keeles on aga säilinud pöörduv eitusverb (*en*, *et*, *ei*, *emme*, *ette*, *eivät*) (Rätsep 2002: 21).

Soome keele eitussõna *ei* saab seega käsitleda abiverbina, mis ühildub lause subjektiga isikus ja arvus. Soome eitusverbil on pöördvormid nii aktiivi indikatiivis (*en*, *et*, *ei*, *emme*, *ette*, *eivät*, vt tabel 1) kui ka imperatiivis (*älä*, *älkää*, *älkäämme*, *älköön*, *älkööt*, vt tabel 2). (VISK § 109, EKK 2020: 412)

Tabel 1. Eitusparadigma eesti ja soome keele kindlas kõneviisis olevikus.

Eitusparadigma eesti keele kindlas kõneviisis olevikus	Eitusparadigma soome keele kindlas kõneviisis olevikus
SG1 Mina ei tea.	(Minä) en tiedä.
SG2 Sina ei tea.	(Sinä) et tiedä.
SG3 Tema ei tea.	Hän ei tiedä.
PL 1 Meie ei tea.	(Me) emme tiedä.
PL2 Teie ei tea.	(Te) ette tiedä.
PL3 Nemad ei tea.	He eivät tiedä.

Ka eesti keeles väljendatakse eitust liitvormide abil: eitust väljendab eituspartikkel *ei*, mis eelneb öeldisverbile, käskivas kõneviisis vaegmuuteline eitusverb *ära* (EKK 2020: 250). Nii eesti kui ka soome eitavatele verbivormidele on iseloomulik, et põhiverbi vorm erineb jaatavast verbivormist, sellele ei lisata pöördelõppu (vrdl *tulen : ma ei tule* eesti keeles; *tulen : en tule* soome keeles) (Remes 2009: 140).

Lisaks reeglipärasele eitusvormi pööramise paradigmale kasutatakse eesti keeles ka eituspartikli ja verbi *olema* sulandunud versiooni *pole* (EKK 2020: 250). Erelt (2017: 182) ja Hennoste (2009: 85) toovad välja, et *pole*-vormi kasutatakse eelkõige siis, kui eituse fookus on muul lauseosal kui *olema*-verbil, nt *Ma pole seda kuulnudki*.

Imperatiivi eitussõna *ära* võib pidada vaegmuuteliseks pöörd sõnaks, sest sellele on võimalik liita kõneviisi- või pöördetunnus (*ärge, ärgem ~ ärme, ärge*, vt tabel 2) (EKK 2020: 250).

Tabel 2. Eitusparadigma eesti ja soome keele imperatiivis

Eitusparadigma eesti keele imperatiivis	Eitusparadigma soome keele imperatiivis
SG1 -	-
SG2 Ära tee!	Älä tee!
SG3 Ärgu tehku!	Älköön tehkö!
PL 1 Ärgem tehkem! Ärme tee(me)!	Älkäämme tehkö!
PL2 Ärge tehke!	Älkööt tehkö!
PL3 Ärgu tehku!	Älköön tehtäkö!

Ka soome ja eesti keele imperfekti ehk lihtmineviku vormide moodustamises on nii sarnasusi kui ka erinevusi. Eesti keeles moodustatakse imperfekti eitusvorm pöördumatust eitussõnast *ei* ja *nud*-partitsiibist, pöördvorm ilmneb lause alusest või suhtlussituatsioonist. Soome keeles moodustatakse eitavad imperfektivormid pöörduvast eitusverbist ja *nut*-/*nyt*-partitsiibist, millel on ka mitmusevorm *-neet* (vt tabel 3). (EKK 2020: 412; Remes 2009: 140; VISK § 109)

Tabel 3. Eitusparadigma eesti ja soome keele kindlas kõneviisis lihtminevikus.

Eitusparadigma eesti keele kindlas kõneviisis lihtminevikus	Eitusparadigma soome keele kindlas kõneviisis lihtminevikus
SG1 Mina ei teadnud.	(Minä) en tiennyt.
SG2 Sina ei teadnud.	(Sinä) et tiennyt.
SG3 Tema ei teadnud.	Hän ei tiennyt.
PL 1 Meie ei teadnud.	(Me) emme tienneet.
PL2 Teie ei teadnud.	(Te) ette tienneet.
PL3 Nemad ei teadnud.	He eivät tienneet.

Eesti emakeelega soome keele õppija peab seega omandama morfosüntaktilise konstruktsiooni, mida ei ole täpselt sellisel kujul tema emakeeles. Samas kattub eesti eitussõna *ei* soome ainsuse kolmanda pöörde eitusverbi vormiga, mis võimaldab keelekasutajal eitust väljendada juba keeleõppe algfaasis, kui soome keele eitusverbi erinevad vormid ei ole veel omandatud.

Osaliselt on erinevusi ka eesti ja soome keele eitavate lausete sõnajärjes. Eesti keeles paikneb eitussõna enamasti vahetult öeldisverbi ees, eitussõna ei saa öeldisverbist lahutada muude sõnadega, nt *Ma homme **ei** tule*, mitte: **Ma **ei** homme tule*. (EKK 2020: 412). Soome keeles võib eitussõna ja põhiverbi vahele paigutada muid lauseosi, nt *Kiellon vaikutusala **ei** muodon ja merkityksen osalta aina tarkoita samaa* (VISK § 1289). Mõnel juhul, eriti suulises keeles, võib siiski ka eesti keeles paikneda öeldisverb eituspartiklist eraldi lause lõpus, nt lauses ***Ei** sellest poisist meest saa!* on eitussõna tõstetud lause algusesse ning öeldisverb lause lõppu. Eituspartikkel ei paikneb tavaliselt lause keskel vahetult verbi ees. Eituspartikkel võib olla tõstetud lause algusesse ka koos verbiga, nt ***Ei lähe** mina neid õpetama!* (EKK 2020: 14; Erelt 2017: 185).

2.2 Eitus suulises kõnes

Soome kõnekeel erineb kirjakeelest mitmete tunnusoonte poolest ja seda peab arvestama ka eitusvormide õppimise puhul. Käesoleva töö uurimusliku osa materjal on suulise õppijakeele korpusest ning sisaldab peamiselt õpilaste omavahelist ning õpetajate ja õpilaste

vestlust. Vaid mõned üksikud näited on sellised, kus õpilane loeb teksti ette. Seega tuleb eeldada, et ka eitusvormid on kõnekeelsed.

Harri Manttila (2004) on artiklis "Murre ja identiteetti" kirjeldanud peamisi soome kõnekeele tunnusjooni, mis eristuvad kirjakeelest ning on üldlevinud eri piirkondades ja sotsiaalsetes rühmades. Need tunnused on

- passiivivormi kasutamine mitmuse esimese pöörde funktsioonis (*me lauletaan, me ei lauleta*);
- ainsuslik verbivorm koos mitmuse 3. isikuga (*ne laulaa, ne ei laula*);
- i lõpukadu (*kaks, hyppäs*);
- i-lõpulise diftongi viimase hääliku kadu (*punanen, sellanen*);
- 3. isiku asesõnadena kasutuses *se* ja *ne*, 1. isiku ja 2. isiku asesõnad *mä* ja *sä*.

Seega tuleb arvestada, et kõnekeeles esineb ka selliseid eitust väljendavaid konstruktsioone, mis kirjakeeles pole tavalised. Tüüpiline näide on *emmä osaa* (*ma ei oska*). Selles näites paikneb eitusverb *en* enne lühikest personaalpronoomenit *mä*. Isikulistel asesõnadadel on soome keeles mitmeid ühesilbilisi variante, nt *mä, mää, mie, miä* ning lühikese vokaaliga *mä* on suulises kõnes tavaline ja üldistunud variant (VISK § 716). Sõna lõpus olev *n* assimileerub kõnes küllaltki reeglipäraselt enne *m*-i või klusiili nii sõnaühendites (*pieleem meni*) kui ka liitsõnades (*asuimpaikka*) (VISK § 39). Nii on toimunud ka väljendis *emmä osaa*. Keeleõppija jaoks on tegemist uue konstruktsiooniga, mida eesti keeles ei esine, kuid mida õppija kuuleb ja hakkab kasutama, kui tajub, et see on kõnekeeles levinud eituse väljendamise viis.

Eitussõnal ei on soome keeles nii (abi)verbi kui partikli tunnuseid (Hakulinen 2012: 21). Sõna *ei* võib pidada eituspartiklikli kinnisväljendites, nt *Ei kiitos* (VISK § 1625), kuid mitte ainult. Kui kõneleja esitab küsimuse, millele saab vastata kas jaatavalt või eitavalt, siis on eitavateks lühivastusevariantideks (sm *minimivastaus*) eitusverbi pöördevorm ja eituspartikkel *ei*, nt *Herätinkö? – Ei*. Soome keele õppimise vaatenurgast tähendab see, et ühesõnalistes vastustes võib pöördumatu eituspartikkel olla sihtkeelepärane, kuid üldlevinud on siiski pöördeline eitusverbi vorm, nt *Soititko justiin? – En. ~ En soittanut*. (VISK § 1201)

Soome keele deskriptiivses grammatikas on toodud näited ka vastustest, milles vastus algab eituspartikliga *ei* ning jätkub siis selgitusega, milles on eitusverbi pöördeline vorm: *mitään tännäköstä kuittia et saanu. — no ei, e:n saanu* (VISK § 1625).

Suulises kõnes peab arvestama ka kirjalikust keelest erineva grammatikaga. Kuna suulise keele laused sünnivad reaajas, siis on suulisele kõnele iseloomulik, et kõneleja teeb aeg-ajalt öeldu kohta parandusi. Üks paranduste tegemiseks kasutatav partikkel soome keeles on eitussõna ja sidesõna ühend *eiku* (VISK § 862, 1625). Eesti kõnekeeles on ühe

võimaliku kasutatakse paranduste tegemiseks ühe võimaliku variandina lihtsalt eituspartiklit *ei*. (Hennoste 2000: 52)

2.3 Soome keele eituse omandamine

Pirkko Muikku-Werner (2004) on võrrelnud saksa ja eesti emakeelega täiskasvanud soome keele õppijate eituslauseid. Ta on püüdnud välja selgitada nii lähtekeelte mõju kui ka õppijate loodud eituslausete tunnuseid. Õppijate lähtekohad soome eituslause omandamiseks erinevad nende emakeele tõttu: eesti eituslause vastab muus osas soome keelele, kuid eesti eitussõna ei pöördu. Saksa eitavas lauses seevastu esineb erinevusi nii sõnajärje, eitussõna muutumatuse kui ka põhiverbi vormi osas. Seega võiks eeldada, et soome eituslause omandamine on eesti emakeelega õppijatele lihtsam kui saksa emakeelega õppijatele. Tulemused ei ole siiski nii ühesed. Lähtekeele mõjust on selgelt kasu eesti emakeelega õppijatele eriti keeruliseks peetud imperfektivormis, kuid samas põhjustab soome keelest erinev pöörduv eitusverb neile rohkem raskusi kui saksa emakeelega õppijatele.

Taina Tammelin-Laine & Maisa Martin (2018) on avaldanud artikli kirjaoskamatute soome keele õppijate eituskonstruktsioonide õppimisest. Artikli teoreetilise taustana ei nimetata dünaamiliste süsteemide teooriat, kuid uurimisküsimused on sarnased DST uurimustele. Uurimus käsitleb eituskonstruktsioonide arengut nelja kirjaoskamatuse taustaga täiskasvanud õppija suulises soome keeles kümnekuulise keele- ja kirjaoskuskursuse jooksul. Uuring lähtub kasutuspõhisest ja konstruktsioonipõhisest lähenemisest, kus keele omandamist vaadeldakse konkreetsete vormi-tähenduse seoste ehk konstruktsioonide järkjärgulise kujunemisena. Empiiriline andmestik koosneb klassiruumi suhtluses kogutud suulistest lausungitest. Analüüs näitab, et õppijate keelekasutuses esineb verbe suhteliselt harva ning üle poole kõigist lausungitest on eitavad. Eituskonstruktsioonid esinevad valdavalt lihtsustatud kujul, kus kasutatakse ainult eitusverbi tüve *ei* ilma pöördelõppudeta ja sageli ka ilma leksikaalse verbita. Tulemused näitavad individuaalseid erinevusi nii eituskonstruktsioonide sageduses kui ka nende arengutrajektorides. Keeleline areng ei kulge lineaarselt: konstruktsioonid muutuvad järjest keerukamaks, kuid sihtkeelele vastavad vormid ei kinnistu täielikult vaatlusaluse perioodi jooksul.

Saana Eränummi (2021) võrdles oma magistritöös ühe Saksa ülikooli algajate ja edasijõudnumate õppijate eituskonstruktsioonide sagedust, täpsust ja jaotuvust kirjalikes tekstides DEMfad-mudeli põhjal ning tema andmestikus vähenes keerukamate vormide, nt minevikuaegade ilmnemisel oluliselt eituskonstruktsioonide täpsus.

3. Õppijakeele korpus Long Second

Uurimismaterjal – soome eitusverbi kasutusjuhud eesti lapse kõnes – on pärit õppijakeele korpusest, mis on loodud aastatel 2011–2016 Helsingi ja Tallinna Ülikooli ühisprojektis Long Second (Longitudinal Classroom Data about Children's Development in Finnish as a Second Language). Projekti vastutavad eestvedajad olid Helsingi Ülikooli dotsent Maria Ahlholm ja toonane Tallinna Ülikooli dotsent Annekatrin Kaivapalu ning projekti koduleht asub aadressil <https://blogs.helsinki.fi/kielen-ja-kirjallisuuden-didaktiikan-tutkimus/tutkimushankkeet/long-second/>.

Projekti eesmärk oli salvestada ja uurida hiljuti Soome kolinud laste soome keele kui teise keele arengut klassiruumis kogutud andmete põhjal. Tunnid salvestati 2010.–2011. õppeaastal ühes Helsingi põhikoolis. Tundides osalesid ettevalmistusaastal õppivad eri vanuses eri emakeelega lapsed. Kõige püsivamalt osalesid tundides eesti ja vene emakeelega lapsed, kuid lühemat aega ka kurdi, läti, makedoonia ja portugali emakeelega lapsed. Lisaks tundidele on andmestikus ka intervjuud mõnede lastega. Lastele on antud pseudonüümid, mis algavad sama tähega, mis nende keele nimetus. Käesoleva töö informandi pseudonüüm on Eetu, teised eesti emakeelega lapsed on tähistatud nimedega Ebba ja Eimar, vene emakeelega lapsed on Radimir ja Rolan. Põhiõpetajad on Suvi ja Sirpa ning abiõpetaja Seija. Mõnel korral on tunnis asendusõpetajad.

Igal õppenädalal salvestati kaks tundi, kusjuures ühes tunnis istusid lapsed tüüpilises asetuses eraldi pinkides näoga õpetaja suunas ja teises tunnis ringis suurema laua ümber – selline asetus võimaldas rohkem vaba vestlust. Kõik tunnid ei jõudnud korpusesse tehnilistel või muudel põhjustel. Seega on sügissemestrist korpuses 22 tundi ja kevadsemestrist 16 tundi.

Tunnid on salvestatud videona ja litereeritud programmis ELAN, mis on Max Plancki Psühholingvistika Instituudi välja töötatud audio- ja videofailide anoteerimistööriist (<https://archive.mpi.nl/tla/elan>). Eesti emakeelega laste kõne litereeris käesoleva töö autor, teiste laste ja õpetajate kõne litereerisid peamiselt Marjo Yli-Piipari ja Miina Gustafsson Helsingi Ülikoolist.

3.1 Long Secondi korpuse põhjal tehtud uurimistööd

Long Secondi korpuse materjalide põhjal on tehtud mitmeid uurimustöid nii keeleõppe- kui ka kasvatusteaduste vallas. Alates 2017. aastast avaldatakse tehtud tööd Helsingi Ülikooli uurimisprojekti Vastaantulo kodulehel (<https://blogs.helsinki.fi/vastaantulo/>).

Terve õppeaasta jooksul filmitud tunnid annavad pildi mitmekeelses klassis toimuvast ning õpetajate ja õppijate tegelikust keelekasutusest klassitundides. Seega võimaldab korpus mitmekülgselt uurida õppijate keeleoskuse arengut, õpetaja ja õpilaste ning ka laste omavahelist suhtlust mitmekeelses keskkonnas.

Kuna tegemist on suulise kõne korpusega, siis mitmed Helsingi Ülikoolis tehtud tööd toetuvad vestlusanalüüsi metoodikale. Miina Gustafsson (2014) uuris oma töös Long Secondi andmestiku põhjal õpilaste omaalgatuslikku soome keele kasutust; Anselmi Henriksson (2014) õpilaste reageerimisviise mittetäielikele vastustele klassisuhtluses; Jenni Sistonen (2015) eitusverbi õppimist ettevalmistava klassi suhtluses; Pauliina Häkkinen (2016) muutusi õpilaste soome keele mõistmises; Satu Tahvanainen (2017) sõna *mutta* kasutust; Ninna Päiväranta (2017) õpetaja parandamispraktikaid ja muid viise reageerida õpilaste või vigastele vastustele või vastamata jätmisele; Ekaterina Pikelner (2018) vene emakeelega õpilaste koodivahetust ja emakeele kasutust ettevalmistava klassi suhtluses; Miisa Hyvärinen (2019) vene keelt emakeelena kõneleva sisserändajaõpilase soomekeelsete direktiivsete väljendite arengut, Virpi Kauranen (2020) õpetajate ja eesti emakeelega S2-õppijate vastastikuse mõistmise kujunemist. Lisaks vestlusanalüüsile on uurimustes tähelepanu pööratud ka multimodaalsele suhtlusele: Noora Helkiö (2019) uuris õpetaja kehalist tegevust kui suhtlusressurssi ja Sara Myllylä (2023) ikooniliste žestide funktsioone süntaktiliste konstruktsioonide osana ettevalmistava klassi suhtluses.

Videomaterjal on olnud uurimuste aluseks ka kasvatusteaduste valdkonnas: Maria Raappana (2016) uuris õpetaja juhendatud suhtluse mõju lapse käitumisele; Ella Väättäinen (2022) ja Anni Äärilä (2022) uurisid õpetajate puudutusi kui vahendeid töörahu säilitamiseks algklassides.

Soome keele konstruktsioonide omandamist on Long Secondi korpuse põhjal uurinud Jenni Sistonen (2015), Laura Kuusisto (2016), Marjo Yli-Piipari (2021) ja Emmi Yli-Savola (2023). Kuusisto uurib omajalause omandamist ja Yli-Savola vaatleb transitiivsete konstruktsioonide kasutust.

Sistoneni (2015) töö põhineb sarnaselt käesolevale tööle Long Secondi informandi Eetu eitusverbi õppimise uurimisele. Sistonen vaatleb vestlusanalüüsi meetodite abil kümnes

õppetunnis Eetu eitusverbide kasutust ja käsitleb õppimisviisi ja õppimist väljendavaid muutusi kolme eituskonstruktsioonide kasutuse analüüsis esile kerkinud nähtuse kaudu: fraasiõppimine, keeleainese taaskasutus ja parandusvoorud vestluse käigus.

Yli-Piipari (2021) vaatleb lähemalt kahe vene emakeelega õppija soome omaja- ja eituslause omandamist vestlusanalüüsi meetodite abil ühe õppeaasta vältel. Eituslause areng kulges lastel põhijoontes samas tempos. Mõlemad lapsed kasutasid korduvalt ja vajaduspõhiselt muu hulgas eneserefleksioonilisi eituslauseid *minä en tiedä* ja *minä en ymmärrä*. Eituslause õppimisprotsessi algfaasis ei pööranud kumbki lastest eitusverbi, kuid nad kasutasid eitusverbi erinevalt: üks ülekasutas vormi *ei*, samal ajal kui teine ülekasutas vormi *en*. Õppeaasta lõpuks oli standardeituse vorm mõlemal lapsel kinnistunud.

3.2 Informant Eetu

Informant Eetu on pärit Eestist ja tema emakeel on eesti keel. Ta oskab ka inglise, vene ja kreeka keelt. Eetu on sündinud aastal 1999 ja tundide salvestamise ajal oli ta 12-aastane. Eetu tuli Soome elama suvel enne õppeaasta algust ja üks tema vanematest oskab soome keelt.

Salvestuste põhjal võib hinnata, et informant Eetu on julge keelekasutaja: ta võtab sageli sõna ja kasutab erinevaid keelelisi vahendeid, et oma suhtluseesmärki saavutada. Kuigi õpetajad suunavad õpilasi tundides kasutama soome keelt ja suur osa tunni vestlusest toimubki soome keeles, siis klassis kõlab ka teisi keeli, mida õpilased oskavad, peamiselt eesti, vene ja inglise keelt. Samuti on tavaline keelega mängimine: sõnade mänguline muutmine ja kordamine. Ka Eetu kasutab kõneledes nii soome, eesti kui ka inglise keelt, samuti vähemal määral vene keelt: üsna sageli võib ka üks kõnevoor sisaldada erinevates keeltes sõnu või väljendeid.

Samuti võib märgata, et Eetu teadvustab ja kirjeldab enda keeleoskuse arengut. Näiteks kirjeldab Eetu kevadsemestril asendusõpetajale oma soome keele õppimise kogemust, näidetes sõrmenipsuga, kuidas kolme kuu õppimise järel jõudis tema soome keele oskus uuele tasemele (näide 1). Siinses töös on Long Secondi litereeringutest pärit näited nummerdatud ja igale näitele on lisatud tunni toimumise kuupäev, mille järgi saab orienteeruda, millises õppeaasta punktis näide esines. Soomekeelne tekst on tõlgitud.

Näide 1. 02.02.2012

01 Eetu: mun noin, (.) ensimmäiset kolme kuukausi **ma ei osanut yhtä mitää** sin-

02 sitten tuli suomen kieli noin minulle

01 Eetu: [nii et, (.) esimesed kolm kuud ma ei osanud mitte midagi si- siis

02 tuli soome keel niimoodi minule]

Samuti arutleb Eetu keele kasutamise küsimuste üle. 25. oktoobri tunnis reageerib Eetu ägedalt õpetaja meeldetuletusele, et tunnis peaks keskenduma soome keele rääkimisele, ja rõhutab emakeele kasutamise olulisust (näide 2).

Näide 2. 25.10.2011

01 Sirpa: ss hei? (.) sit unohdetaan viron kieli?

01 Sirpa: [tss hei (.) siis unustame eesti keele]

02 Eetu: **ei::** (.) miks me eest- (.) oma emakeele peame ära unustama aah? aah? aah?

Seega võib öelda, et Eetu on oma vanuse kohta küllaltki teadlik keelekasutaja, tal on mitme keele õppimise kogemus ja ta kasutab suhtluseesmärgi saavutamiseks keeli loovalt ja mitmekesiselt.

4. Eitusverbi kasutamine informandi kõnes

Käesolev uurimus on tihe pikiuurimus ühe informandi soome eitusverbi kasutamise kohta õppeaasta jooksul. Eesti emakeelega õppija soome eitusväljendite uurimine keeleõppe algfaasis on huvitav mitmel põhjusel:

1. eituse väljendamine on kommunikatsioonis väga oluline nii esimest kui ka teisi keeli omandades;
2. eesti ja soome keeles on eituse väljendamine osaliselt kattuv, kuid siiski oluliste erinevustega.

Eituse olulisus suhtluses tingib selle, et keeleõppija püüab juba keeleõppe algfaasis leida keelelisi vahendeid, mille abil eitust väljendada. Seda on näha ka Eetu puhul, kes erinevates klassis toimuvates suhtlusolukordades püüab eitust väljendada soome keeles, kuid vajadusel võtab appi ka eesti keele või inglise keele või kasutab suulisele kõnele iseloomulikke eitust väljendavaid häälikujärjendeid *ä?ää, e?ee, m?mm*.

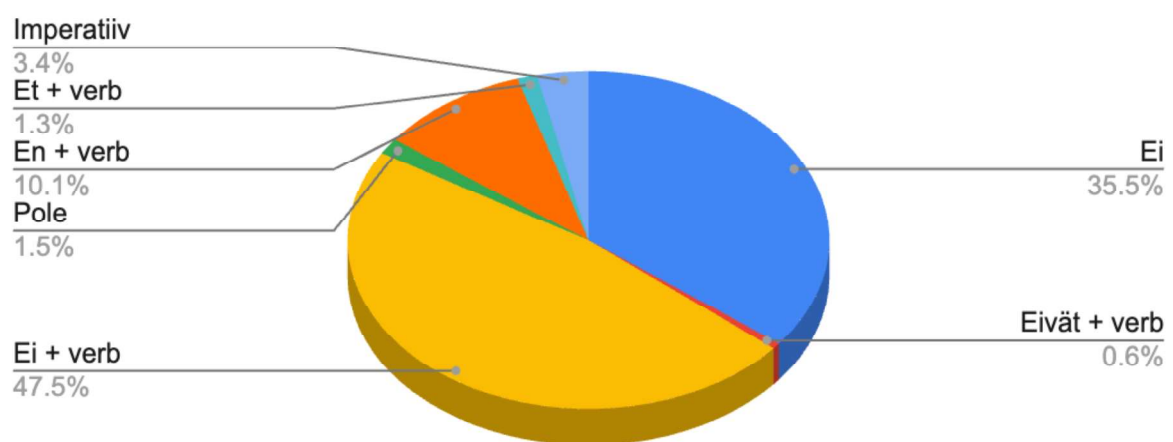
Töö eesmärk on uurida Eetu eitusverbi vormide kasutamist 2011.–2012. õppeaasta jooksul. Neid keeletunde, milles Eetu osales ja mille salvestust oli võimalik kasutada, kogunes õppeaasta jooksul 37. Õppeaasta lõpus on salvestatud ka intervjuu informandiga, seega kokku on korpuses 38 erineva kuupäevaga videosalvestust, milles informant osales ja millest olen litereerinud informandi kõne.

Salvestatud tunnid on litereeritud ja tundidest kogusin kõik juhud, kus informant Eetu on kasutanud eitusverbi vorme või eituspartiklit *ei* soomekeelses vestluses. Salvestatud tundides kõneleb Eetu ka eesti keeles ja konteksti põhjal järeldasin, kas kasutatud eitusverbi vorm on sihtkeelepärane suhtlusfunktsioonilt ja grammatiliselt. Loomulikult ei ole suur osa kogutud väljenditest sihtkeelepärased: töö eesmärk ongi uurida informandi eituskonstruktsioonide omandamise kulgu ühe õppeaasta jooksul. Uurimismaterjalist on välja jäetud juhud, mil Eetu on kasutanud eesti ja soome keeles homonüümseid eitusvorme (*ei, ei ole*) eestikeelses vestluses kaasõppijatega.

4.1. Eituskonstruktsioonide esinemine Eetu kõnes kogu õppeaasta jooksul

Esmalt kirjeldan, milliseid soomekeelseid eituskonstruktsioone Eetu kõnes õppeaasta jooksul esineb. DEMfad-mudeli järgi määratletakse esmalt uuritav domeen (D) ehk konstruktsioonide kogumik. Selles töös on domeeniks informandi kõnes esinevad eitusverbi vormid ja eituspartikkel *ei*, mida informant kasutab keeletundides ühe õppeaasta jooksul.

Salvestatud materjali hulgas on 524 eitusverbi pöördvormi või eituspartiklit *ei* sisaldavat konstruktsiooni (vt joonis 2). Kõige rohkem esineb Eetu kõnes õppeaasta jooksul *ei* koos verbivormiga: 249 korda ehk ligi pooled (47,5%) kõigist eituskonstruktsioonidest. Nendele lisanduvad veel eesti keelest kui keeleõppija lähtekeelest mõjutatud eituskonstruktsioonid, milles on eituspartikli ja tegusõna *olema* assimileerunud vorm *pole*, kuid kogu ülejäänud lausung on soomekeelne ja esineb soomekeelse vestluse kontekstis. Selliseid lausungeid on 8 ehk 1,5%. Lisasin need analüüsitavate vormide hulka, kuna sellised vormid annavad infot õppija arengu kohta.

Joonis 2. Informandi eitusvormide jagunemine protsentuaalselt.

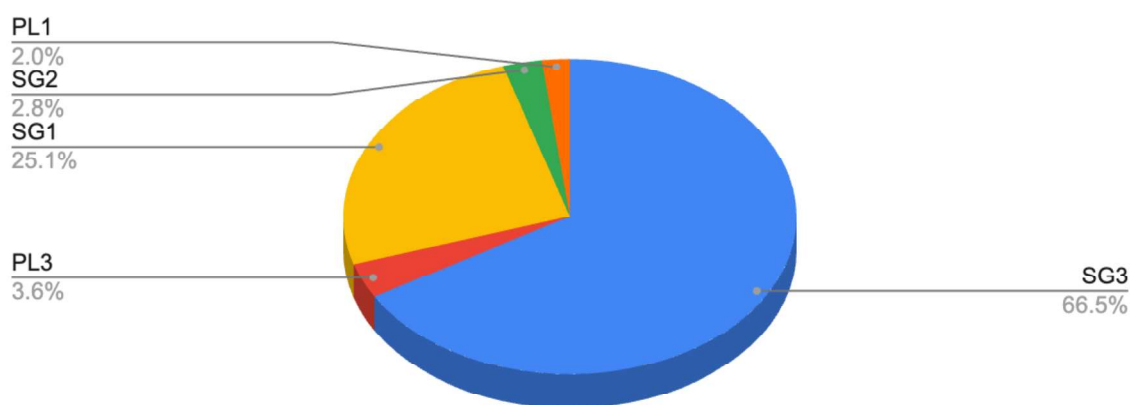
Järgmine suurem rühm on *ei* eraldi lausungina või ilma verbivormita: 186 esinemist ehk 35,5% kõigist eitustest. Selle rühma puhul jääb mõnel juhul tõlgendamise küsimuseks, kas tegu on eitusverbi vormiga või eituspartikliga. 10,1% ehk 53 on selliseid eituskonstruktsioone, milles eitusverb on ainsuse esimeses pöördes (*en*), kusjuures mõnel juhul paiknes eitusverb enne asesõna ja on assimileerunud ainsuse esimese isiku asesõna vormiga (nt *emmä haluu*). Tunduvalt vähem esineb ainsuse teise pöörde eitusverbi vorme (*et*): kõigest 7 ehk 1,3% ning veel vähem eitusverbi mitmuse kolmanda pöörde vorme (*eivät*), neid oli 3 ehk 0,6%. Kirjakeelset mitmuse esimese pöörde vormi *emme* ja mitmuse teise pöörde vormi *ette* indikatiivis ei esinenud üldse. Keeldkõnet ehk eitavaid imperatiivivorme oli kõigist eitusvormidest 3,4% ehk 16 korral, mis pea eranditult olid ainsuse teise isiku vormis (nt *älä mene*) ja ühel korral mitmuse teises pöördes.

Selles alapeatükis kirjeldasin, milliseid eituskonstruktsioone informandi kõnes kogu salvestatud materjali hulgas esineb: *ei* koos põhiverbiga ja lisaks eestikeelne *pole* muidu

soomekeelses lausungis; *ei* ilma verbita; eitavad verbivormid *en*, *eivät* indikatiivis ning keeldkõne ehk eitavad imperatiivivormid. Järgnevalt vaatlen iga rühma siseselt, millised vormid on sihtkeelepärased ning millistes funktsioonides Eetu neid eitavaid konstruktsioone kasutab.

4.1.1 Eitusverb *ei* koos põhiverbiga

Esmalt selgitan, millistes funktsioonides kasutab Eetu konstruktsiooni *ei* + põhiverb ning millised kasutusjuhud on vormiliselt sihtkeelepärased ja millised mitte. Selle jaotuse puhul jälgin sihtkeelepärast just eitusverbist lähtudes, isegi kui põhiverbi vorm pole täielikult sihtkeelepärane. Kõige rohkem esineb *ei* koos põhiverbiga ootuspäraselt ainsuse kolmandas pöördes (167 ehk 66,5%; vt näide 3), mille puhul eesti keele muutumatu eituspartikkel ja soome keele eitusverbi pöördeline vorm on homonüümne ja ka tähenduselt sarnane. Joonisel 3 on sellised eituskonstruktsioonid tähistatud lühendiga SG3.

Joonis 3. Konstruktsiooni *ei* + põhiverb esinemine Eetu kõnes ainsuse ja mitmuse isikute tähistamiseks.

Näide 3. 13.09.2011

01 Sirpa: *ei* taida olla mustikka no Eetu sano?

01 Sirpa: [*ei* tundu olevat mustikas no Eetu ütle?]

02 Eetu: ***ei ole*** mustika?

02 Eetu: [*ei ole* mustikas]

Soome kõnekeeles on *ei* ootuspärane ka eitusverbi mitmuse kolmanda pöörde vormina (Manttila 2004). Selliseid vorme esines 9 ehk 3,6% (nt *ne ei oo*) selles rühmas ning need on joonisel tähistatud lühendiga PL3.

Ka endast rääkides kasutab Eetu kõige enam konstruktsiooni *ei* + põhiverb (nt *ma ei osaa*): 63 korda ehk 25,1% kõigist kasutusjuhtudest. Joonisel on sellised konstruktsioonid tähistatud lühendiga SG1. Pirkko Muikku-Werner (2004: 122–123) on artiklis “Taipuu, ei taivu – kieltolauseet suomenoppijan haasteena” võrrelnud saksa ja eesti emakeelega õppijate eituslausete omandamist ja osutab, et eesti keelt emakeelena rääkivatel õppijatel on õppimise algfaasis raske vabaneda eesti keele mõjul pöördumatust eitussõnast, kuna eesti eituspartikkel on sarnane soome eitusega.

Mõnel korral kasutab Eetu konstruktsiooni *ei* + põhiverb ainsuse teise isiku (SG2) väljendamiseks (7 korda ehk 2,8%) ja veel vähem mitmuse esimese isiku (PL1) väljendamiseks (5 korda ehk 2%). Soome kõnekeeles on levinud mitmuse esimese pöörde kirjakeelse vormi (*emme käy*, *emme käyneet*) asemel kasutada passiivivormi (*me ei käydä*, *me ei käyty*) (Manttila 2004), mille puhul eitusverb on samuti kujul *ei*, kuid Eetu kasutab ainult selliseid vorme, kus põhivormi tüvi on aktiivis, nt *eilen me ei käynyt siellä*.

4.1.2 *Ei ilma põhiverbita*

35,5% kõigist eitustest on *ei* ilma põhiverbita. Kuna salvestused on tehtud klassitunnis, siis on suurem osa soomekeelsest kõnest õpetajate juhitud vestlus õpilastega. Kui õpetajad esitavad jaatavat või eitavat vastust ootavaid küsimusi, siis on eitavad vastusevariandid eitusverbi pöördeline vorm või eituspartikkel *ei* (vt ptk 3.2). Sistonen (2015: 20–24) on uurinud Long Secondi korpuse põhjal sama informandi eitusverbi kasutust 10 tunni põhjal vestlusanalüüsi meetodil ja toob viis näidet, milles Eetu kasutab *ei* ilma põhiverbita. Näidete põhjal tõlgendab Sistonen *ei* lühivastuseks ainsuse kolmandas pöördes, uue info vastuvõtmist osutavaks dialoogipartiklik, interjektsiooni koosseisu kuuluvaks partiklik ja ettepanekut tagasilükkavaks vastuseks, mis algab eituspartikliga (näide 4).

Näide 4. 02.02.2012

01 Sijainen: joo sano vaan

01 Sijainen: [jah ütle aga]

02 Eetu: **ei**, (.) ma haluan Seijalle sanoa,

02 Eetu: **[ei]**, ma tahan Seijale öelda]

Lisaks kasutab Eetu sõna *ei* soomekeelse lausungi keskel partiklina enda kõnes paranduse tegemiseks.

Näide 5. 27.10.2011

01 Suvi: monta teetä.

01 Suvi: [mitu t-d]

02 Eetu: kaks, (1.0) **ei** yksi. (.) yksi.

(02 Eetu: [kaks (1.0) **ei** üks. (.) üks.]

Soome keeles on üks paranduste tegemiseks kasutatav partikkel eitussõna ja sidesõna ühend *eiku* (VISK § 862, 1625). Eesti kõnekeeles on ühe võimaliku kasutatakse paranduste tegemiseks ühe võimaliku variandina lihtsalt eituspartiklit *ei* (Hennoste 2000: 52).

4.1.3 Eitusverbi pöörded *en*, *et* ja *eivät* ja keeldkõne

Ainsuse esimese pöördes eitusverbi *en* koos põhiverbiga kasutab Eetu salvestatud materjali hulgas kogu õppeaasta vältel viiskümmend kolm korda, kusjuures kolmel korral kolmanda isiku tähistamiseks. Mingi õpitud vormi ülekasutus on loomulik osa keeleõppeprotsessist, kuid Eetu lausungites esineb *en*-vormi ülekasutust pigem vähe. Lähemalt vaatlen *ei*- ja *en*-vormi vaheldumist alapeatükis 4.2.2.

Eitusverbi ainsuse teise pöörde vormi *et* kasutab Eetu salvestatud materjali hulgas kõigest seitse korda, viiel korral grammatiliselt sihtkeelepärases vormis, kahel korral esimese pöörde asemel.

Mitmuse kolmanda pöörde vorm *eivät* esineb Eetu kõnes kolmel korral: ühel juhul õppeteksti ülesannet lugedes ja kahel korral enda moodustatud lauses.

Keeldkõne kõigil juhtudel ainsuse teise pöörde vormiga *älä* ja ühel korral *älkää*.

4.2 Eituse kasutamise muutused Eetu kõnes õppeaasta vältel

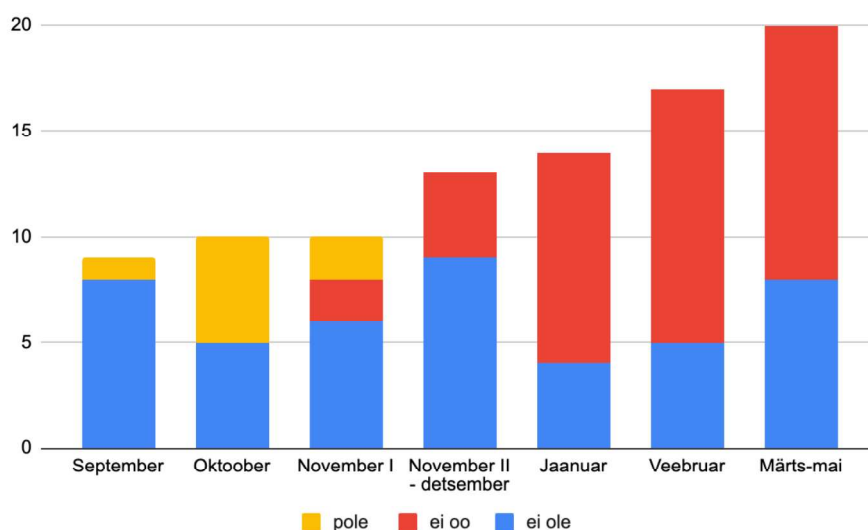
Dünaamiliste süsteemide teooriast lähtuvad teise keele õppimise uurimused on eelkõige pikiuurimused, mis võimaldavad jälgida keeleoskuse arengut samm-sammult pikema perioodi vältel. Et jälgida Eetu soomekeelsete eitusvormide arengut, jaotan kooliaasta perioodideks ja vaatan perioodide kaupa, millal on kasutatud eitusverbi sihtkeelepäraseid vorme, eelkõige 1. ja 3. pöörde vorme, sest neid esineb materjalis kõige rohkem. Samuti uurin seda, milliseid eitusverbi vorme lisandub õppeaasta jooksul ja kuidas need muutused omavahel suhestuvad ning seostuvad DST ja konstruktsioonide omandamisega varasemates uurimustes.

Eituskonstruktsioonide kasutuses muutuste jälgimiseks jagan õppeaasta seitsmeks perioodiks. Igas perioodis on 5–7 salvestatud õppetundi. Sügissemester on jaotatud neljaks perioodiks (september, oktoober, novembri esimene pool ning novembri teine pool ja kaks

detsembri tundi), kevadsemester on jaotatud kolmeks perioodiks (jaanuar, veebruar ning märts kuni mai). Viimases perioodis on ühendatud märtsi ja aprilli tunnid, kuna salvestisi, kus Eetu osales, on märtsis ainult neli ja aprillis kaks. Maikuus toimusid uurimuse korraldaja intervjuud informantidega.

4.2.1 Ainsuse kolmanda pöörde eitusvormide kasutuse muutus Eetu kõnes õppeaasta vältel

Mingi konstruktsiooni täielik sarnasus lähte- ja sihtkeele vahel nii vormiliselt, semantiliselt kui ka funktsioonilt on äärmiselt harvaesinev, kuid siiski võimalik lähedastes sugulaskeeltes (Ringbom 2007: 9). Eesti ja soome keele sarnased konstruktsioonid *ei* ja *ei ole* on hea lähtekoht keeleõppijale suhtluses kasutamiseks. *Olla*-verb ongi kõige sagedamini esinev tegusõna, mida Eetu kasutab eitavas ainsuse kolmandas pöördes: 95 juhul 167st ehk 57%, kuid eestikeelse konstruktsiooniga identne *ei ole* on ainsa variandina kasutuses ainult septembris ja oktoobris. Alates novembrist on kasutuses ka soome kõnekeeles levinud variant *ei oo*, vt joonis 4.

Joonis 4. Eetu kõnes *pole*, *ei ole* ja *ei oo* kasutus soomekeelses kontekstis õppeaasta jooksul.

Kui novembris ja detsembris on ülekaalus *ei ole*, siis teisel poolaastal kasutab Eetu palju vormi *ei oo*. Mõlemad variandid on soome kõnekeeles levinud, seega on varieerumine loomulik. Õppeaasta alguses on spontaanses kõnes märgata ka lähtekeelset vormi *pole*, nagu näites 6.

Näide 6. 06.11.2011

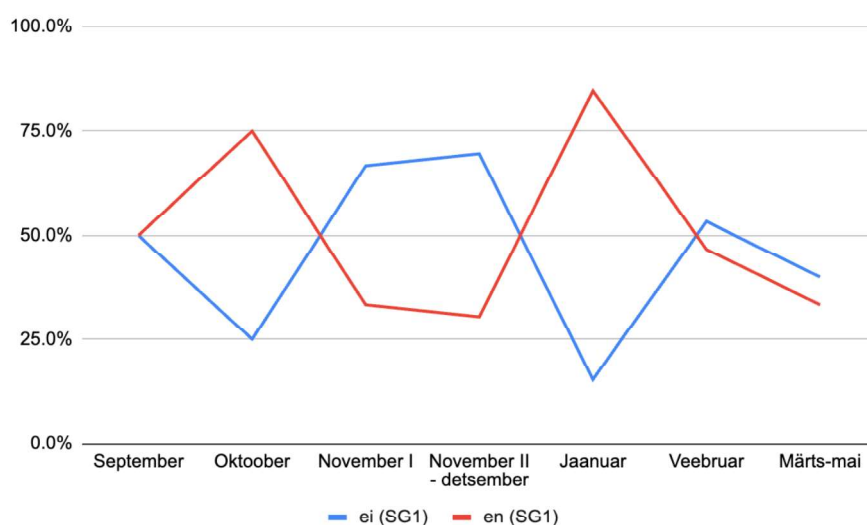
01 Eetu: opettaja (.) minulla **pole** kumi.

01 Eetu: [õpetaja (.) mul **pole** kustukummi]

Eesti keele mõjuga *pole* esineb soomekeelse vestluse kontekstis ainult sügissemestri esimestel kuudel, mis näitab, et esialgu on sihtkeele mõju tugevam, kuid kui Eetu hakkab kasutama ka soomekeelset konstruktsiooni *ei oo*, siis esimese poolaasta lõpuks on kinnistunud soomekeelne variant.

4.2.2 Ainsuse esimese pöörde eitusvormide kasutuse muutus Eetu kõnes õppeaasta vältel

Selles alapeatükis vaatlen lähemalt, kuidas Eetu väljendab eitust mina-vormis. Eesti keeles väljendatakse esimese pöörde eitust isikulise aseseõna *mina* või *ma* ja eitussõna *ei* kombinatsioonina, soome keele eitusverbi esimese isiku vorm on *en*. Eetu kasutab õppeaasta algusest peale nii eesti keelele sarnasemat varianti *mä/ma* + *ei* + verb kui ka sihtkeelepärasemat varianti, kus eitusverb on kujul *en* või siis sulandunud personaalpronoomeniga (*emmä*, *emma*). Nende kahe variandi omavahelist varieerumist saab näha joonisel 5.

Joonis 5. Ainsuse 1. pöörde väljendamine Eetu kõnes õppeaasta jooksul.

Kuigi sihtkeelepärane *en*-vorm esineb juba esimeses salvestatud tunnis, ei kulge Eetu sihtkeelepäraste 1. pöörde vormide moodustamine õppeaasta jooksul tõusvas joones, vaid esineb tugevat varieerumist. Oktoobris ja jaanuaris ületab *en*-vormide osakaal *ei*-vorme, kuid novembris-detsembris ning õppeaasta lõpus mitte.

Järgnevalt vaatlen lähemalt, milliseid verbe Eetu kasutab. Ülekaalukalt (75,5%) on sihtkeelepärased esimese pöörde vormid koos mingi variatsiooniga põhiverbi tüvest *tiedä*.

Kas võiks eeldada, et *en tiedä* on Eetu kõnes esialgu kinnisväljend – lihtsam keeleline konstruktsioon, mis esineb sageli ja mida õpitakse nn keeletükina (ingl *chunks*) (Ellis 2001; Kitsnik 2021)? Ilmselt on tegu tihedalt kasutatava väljendiga, eriti klassisituatsioonis ning Eetu hakkab kasutama just seda esimeses pöördes eitusverbiga tegusõna, kuid sellegi väljendi puhul võib näha varieerumist häälduses juba septembris. See väljend esineb septembris kolmel korral, iga kord veidi erineval kujul (*en tieta*, *en tie* ja *en tietä*). Erinevalt eesti keelest on soome keeles olemas heliline klusiil *d*, mis esineb tegusõna *tietää* nõrga astme vormides, kuid Eetu ei häälda *d*-häälikut helilisena, seetõttu oli see litereeritud *t*-na. Soome kõnekeeles on võimalik kirjakeelsema vormi *en tiedä* varieerumine ühesilbilise tüveversiooniga, nt *mä en tiä tunnek sä semmost tyttöä* (VISK § 1014). Seega esineb selle ühe konstruktsiooni esinemisel Eetu kõnes eesti keele mõjust tulenevat variatiivsust häälduses kui ka soome kõnekeeles varieeruvat ühe- ja kahesilbilist sõnatüve juba kohe õppeaasta alguses ja esimeste *en*-vormide kasutamisel. Dünaamiliste süsteemide teooria seisukohalt on variatiivsus konstruktsioonide kasutamisel õppimise eeldus.

En-vormi produktiivsemaks muutumist on näha oktoobris, kui Eetu kasutab lausungit *ma en halua mennä välitunnille*. Lisaks verbidele *tietää* ja *haluta* kasutab Eetu sügissemestril esimeses pöördes soome eitusverbi veel koos põhiverbidega *jaksaa*, *olla*, *muistaa*, *nähdä*. Kevadsemestril lisanduvad *mennä*, *löytää*, *purra* ja nagu on näha näidetest 7, 8 ja 9, siis esinevad uued põhiverbid just koos eitusverbi ja personaalpronoomeni sulandunud vormina.

Näide 7. 01.19.2012

01 Eetu: **em- emma mene** mihinkää

01 Eetu: [**e- ma ei lähe** kuhugi]

Näide 8. 01.19.2012

01 Eetu: **emma löytä** vihosta neid näitä.

01 Eetu: [**ma ei leia** vihikust neid neid]

Näide 9. 02.02.2012

01 Eetu: **emma pure** tota enää

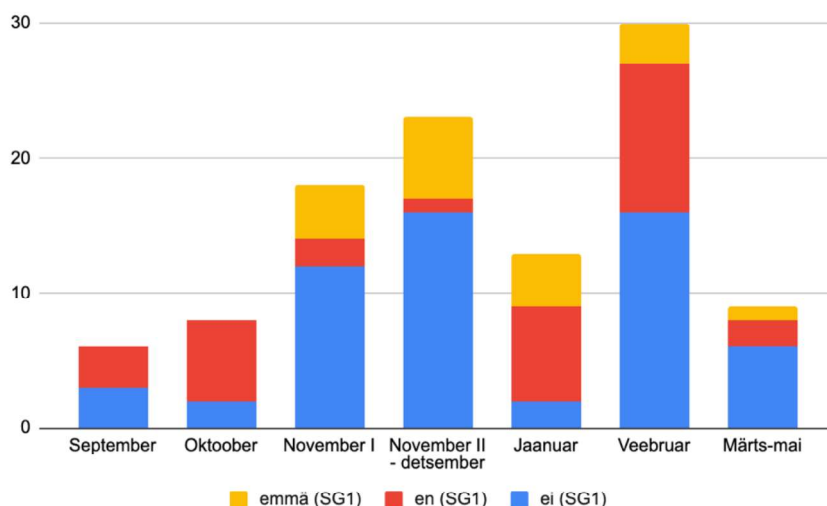
01 Eetu: [**ma ei näri** seda enam]

em- emma mene mihinkää

Oluline muutus toimub novembri esimeses pooles, kui Eetu hakkab kasutama eesti keelest erinevat eituskonstruktsiooni, milles ainsuse esimeses pöördes eitusverb paikneb lühikese personaalpronoomeni ees. Esimene näide sellisest konstruktsioonist on *emma jaksaa*, kuid uus mall muutub kohe produktiivseks ning kõik järgnevad näited esimeses pöördes soome

eitusverbi kohta on sügissemestril sama konstruktsiooniga: *emmä tiä, emma tie, emma oo, en mä muista enää, emmä näe*. Teisel poolaastal hakkavad mõlemad sõnajärje pooldest erinevad eituskonstruktsioonid taas vahelduma, aga Eetu kõnes kujuneb soome eitusverbi esimese pöörde kasutamisel huvitav tendents: konstruktsioon *en* + verb jääb valdavaks koos verbiga *tietää*, aga koos teiste põhiverbidega esineb ainult *emmä*-konstruktsioon (*emmä halua jäädä koulun; emma oo vielä valmis*).

Kokkuvõtvalt on Eetu eituskonstruktsioonide jaotuvus esimese pöörde väljendamisel kujutatud graafiliselt joonisel 5. Septembris kasutab Eetu endast rääkides võrdselt *en*- ja *ei*-vorme, novembris lisandub uus konstruktsioon *emmä* + verb, mis jaanuaris ja veebruaris on rohkemgi kasutusel kui konstruktsioon *en* + verb, kuid kõige enam on esimese isiku korral kasutusel siiski eesti keelest mõjutatud pöördumatu *ei* + verb.

Joonis 5. Eetu eituskonstruktsioonide muutumine ainsuse esimese pöörde väljendamisel.

Yli-Piipari (2021: 132) võrdleb Long Secondi korpuses kahe vene keelt emakeelena kõneleva lapse eituslausete arengut ja märkas erinevat trajektoori. Üks vene lastest – Rolan – hakkab detsembri alguses regulaarsemalt moodustama terviklikke eituslauseid, kuid eitusverb esineb ainuse esimeses pöördes kujul *ei* (*minä ei tiedä*), kuid jaanuaris kasutama vormi *minä en*, mis stabiliseerub märtsis–aprillis (*mutta mä en mene hiihtämään Lapissa*). Teine laps – Radimir – kasutab alates detsembrist vormi *en* nii ainsuse esimeses kui ka kolmandas isikus ja hakkab veebruaris kasutama vormi *ei* ainsuse kolmandas isikus ning märtsis–aprillis *en* ja *ei* kasutus kinnistub. Seega sarnaneb Rolani eitusverbi kasutuse areng Eetu esimeses isikus eitusvormide arengule, kuid aasta lõpuks ei ole Eetu veel hakanud stabiilselt kasutama

soomekeelset *en*-vormi endast rääkides. Küll aga hakkab Eetu kasutama kõnekeelset konstruktsiooni *emmä* + verb, mis on märk uue konstruktsiooni õppimisest.

4.2.3 Eitavate minevikuvormide kasutuse muutus Eetu kõnes õppeaasta vältel

Huvitav on jälgida, millal ja mil moel Eetu hakkab kasutama eitavaid minevikuvorme. Eesti keeles moodustatakse imperfekti eitusvorm pöördumatust eitussõnast *ei* ja *nud*-partitsiibist, soome keeles moodustatakse eitavad imperfektivormid pöörduvast eitusverbist ja *nut*-/*nyt*-partitsiibist, millel on ka mitmusevorm *-neet* (EKK 2020: 412; VISK § 109). Esialgu toetub Eetu lihtmineviku vormide moodustamisel eesti keelele ja kasutab eestikeelseid partsitsiipe, sh ka kõnekeelseid variante, vt näidet 10. Näites 11 kasutab Eetu passiivivormi, kuid eestikeelse partitsiibiga. Ilmselgelt võimaldab eesti keele tundmine emakeelena moodustada keerukamaid ajavorme osaliselt oma emakeelele põhinedes, kuid suhtluspartnerile mõistetavalt. Eeldatav keeltevaheline sarnasus julgustab keelekasutajat looma sihtkeelele lähedasi vorme emakeele ainesele toetudes.

Näide 10. 04.10.2011

01 Eetu: et- tät- tää **ei old** oikein.

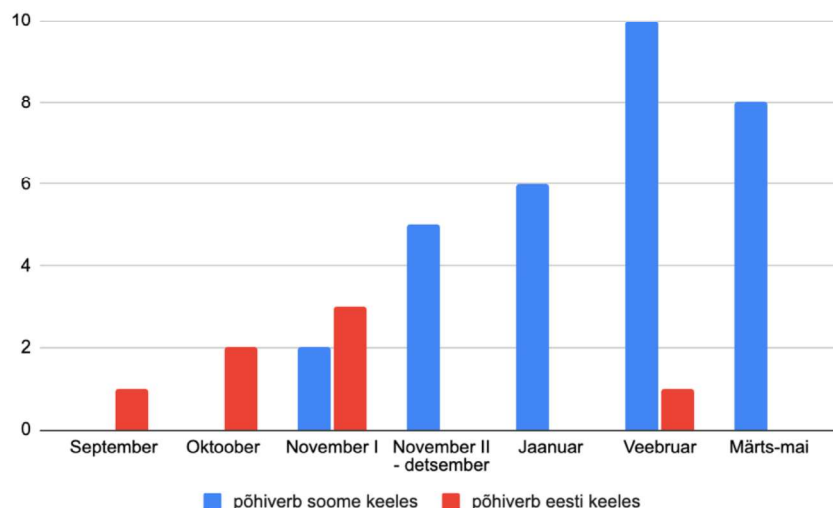
01 Eetu: [et se- see **ei old** õigesti]

Näide 11. 01.11.2011

01 Eetu: Kreetalla **ei tehtud** mitää. (.) ainult opi opi opi opi. (.) ja tää oli kiva.

01 Eetu: [Kreetal **ei tehtud** midagi (.) ainult õpi õpi õpi õpi (.) ja see oli lahe.]

Kui septembris-oktoobris toetub Eetu toetub imperfekti vormide moodustamisel eestikeelsetele partitsiipidele, siis esimese poolaasta lõpus on põhiverbid sihtkeelepärased, nt *ei ollut*, *ei sanonut*, *ei osannut*. Ometi võib näha veel väikest varieeruvust veebruaris. Samuti võib jooniselt 6 näha, et minevikuvormide kasutus muutub sagedasemaks teisel poolaastal.

Joonis 6. Eitavate lihtmineviku vormide põhiverbi kasutus Eetu kõnes.

Perfektivorme kasutab Eetu kolmel korral ja need ilmnevad kevadsemestril. Veebruaris kasutatud fraasis *mina ei ole tehnyt väärin* on partitsiip soomepärase, kuid eitusverbi ei ole pööratud ainsuse esimeses pöördes. Kaks teist näidet on aprillist.

4.2.4. Keeldkõne kasutuse muutus Eetu kõnes õppeaasta vältel

Ka imperatiivivormide moodustamisel toetus Eetu esialgu eesti keele eitusverbile *ära*. Esimene konstruktsioon, mida Eetu kasutab teises tunnisalvestises septembris, on *ära heitä*. Novembris kasutab Eetu juba ka eitusverbilt soomekeelset konstruktsiooni *älä koske*. Esimesel poolaastal kasutab Eetu lisaks esimestele eestikeelse eitusverbiga konstruktsioonidele veel üheksal korral soomekeelset imperatiivivormi, teisel poolaastal veel viiel korral, nt *älä soitta*, *älä mene junalla*. Kõige viimasel kohtumisel – intervjuul – kasutab Eetu keeldkõnet mitmuse kolmandas pöördes (näide 12), põhiverbi tüve muudab ta küll eesti keele malli järgi, aga eitusverb ise on soomekeelne.

Näide 12. 05.11.2011

01 Intervjueerija: no? (.) ää (0.7) mitä sä sanoisit noille ihmisille.

01 Intervjueerija: [no no? (.) ää (0.7) mida sa ütleksid nendele inimestele.]

02 Eetu: **älkää ajage** noin nopeasti te istukaa (.) normaalisti penkillä.

02 Eetu: [**ärge sõitke** nii kiiresti te istuge (.) normaalselt pingil.]

Seega on veel päris õppeaasta lõpus näha Eetu kõnes eituskonstruktsioonide mitmekesisemaks muutumist.

Kokkuvõte

Töö eesmärk oli uurida eesti emakeelega informandi soome keele eituse väljendamise arengut ühe Helsingi kooli ettevalmistusaastal. Uurimus põhines ettevalmistava aasta tundide salvestistel, milles osalesid erinevate emakeelega lapsed. Töö teoreetiliseks taustaks oli dünaamiliste süsteemide teooria (DST), mida rakendatakse ka teise keele omandamise uurimises. DST näeb keeleoskuse arengut dünaamilise süsteemina, mis on mõjutatud väga mitmetest sisemistest ja välistest mõjuteguritest. Uurimuse tulemused kinnitavad dünaamiliste süsteemide teooria käsitlust, mille järgi keeleoskuse areng ei kulge sirgjooneliselt, vaid sisaldab varieerumist, ajutisi tagasilangusi ning uute konstruktsioonide järkjärgulist kinnistumist.

Esimene uurimisküsimus puudutas seda, kuidas muutub muutub eesti emakeelega õppija kõnes soome eituserbi kasutamine õppeaasta jooksul. Ilmnes, et õppeaasta alguses tugines õppija peamiselt eesti keelele sarnastele konstruktsioonidele. Kõige sagedamini kasutas informant konstruktsiooni *ei* + põhiverb, mis moodustas ligi poole kõigist eituskonstruktsioonidest (47,5%). Eriti domineeris ainsuse kolmanda pöörde vorm *ei*, mis langeb kokku eesti eituspartikliga nii vormiliselt kui ka funktsionaalselt. Õppeaasta jooksul hakkasid aga sagenema ka sihtkeelepärased vormid, näiteks ainsuse esimese pöörde *en* ning kõnekeelne konstruktsioon *emmä* + verb. Samal ajal ei kadunud lähtekeelest mõjutatud konstruktsioonid täielikult, vaid eksisteerisid paralleelselt uute vormidega. See kinnitab DST käsitlust, mille järgi erinevad konstruktsioonid võivad keelekasutuses teatud aja jooksul omavahel konkureerida.

Teine uurimisküsimus oli, millal ilmnevad informandi kõnes eituserbi erinevad vormid. Õppeaasta alguses esines peamiselt konstruktsioon *ei* + verb ning ka eestikeelne vorm *pole* soomekeelses kontekstis. Juba esimestes salvestustes ilmnes siiski ka sihtkeelepärane *en*-vorm, kuid selle kasutus ei stabiliseerunud kohe. Novembris hakkas õppija kasutama kõnekeelset konstruktsiooni *emmä* + verb, mis muutus kiiresti produktiivseks. Kevadsemestril sagenesid sihtkeelepärased mineviku eituskonstruktsioonid ning vähenes eestikeelsete partitsiipide kasutus. Samuti hakkas teisel poolaastal sagenema kõnekeelne variant *ei oo*, mis asendas varasemat konstruktsiooni *ei ole*.

Kolmas uurimisküsimus oli, millised tegurid mõjutavad eituserbi vormide täpsust ja keerukust. Tugev mõju oli õppija lähtekeelel. Eesti keele eituspartikkel *ei* kattub soome keele

ainsuse kolmanda pöörde vormiga, mis võimaldas õppijal vältida eitust juba keeleõppe alguses suhteliselt edukalt. Samal ajal raskendas eesti keele pöördumatu eituspartikkel sihtkeelepäraste pöördevormide omandamist, eriti ainsuse esimese pöörde puhul, eriti kui võrrelda Yli-Piipari (2001) andmeid vene emakeelega laste kohta samas õpikeskkonnas: ühel vene emakeelega lastest esines samuti ei-vormi õppeaasta esimesel poolel, kuid õppeaasta lõpuks *en*-vormi kasutus kinnistus, teisel vene emakeelega õppijal esines *en*-vormi ülekasutust, kuid see taandus õppeaasta lõpuks. Eetu soome keele eituskonstruktsioonide omandamist mõjutas keelekeskkond: kuna õpilane puutus pidevalt kokku soome kõnekeelega, hakkasid tema kõnes kinnistuma suulisele keelele iseloomulikud konstruktsioonid nagu *ei oo* ja *emmä*. Lisaks mõjutas arengut konstruktsioonide sagedus klassisuhtluses. Näiteks väljend *en tiedä* esines õpetaja ja õpilaste suhtluses väga sageli ning ilmnes Eetu keelekasutuses varakult. Siiski ei saa öelda, et see oli päris kinnisväljend ehk nn keeletükk, sest varieerumist esines sõnatüves algusest peale (*en tietä/en tie*).

Informandi eituskonstruktsioonide variatiivsus oli osa õppimisprotsessist. Sama õppija kasutas paralleelselt nii lähtekeelest mõjutatud kui ka sihtkeelepäraseid vorme, mis viitab sellele, et uued konstruktsioonid kujunesid olemasolevate kõrvale järk-järgult. Selline areng kinnitab DST seisukohta, et keeleline areng toimub dünaamiliste muutuste kaudu ning õppija keelekasutus peegeldab pidevat ümberorganiseerumist.

Eesti emakeelega õppija Eetu kõnes põhineb soome eituskonstruktsioonide areng ühelt poolt lähtekeele toel, teisalt aga sihtkeelse sisendi, suhtluskogemuse ja kõnekeelsete konstruktsioonide järkjärgulisel omandamisel. Eituskonstruktsioonide sihtkeelepärasus tõusis kõnekeelsete väljendite omandamisega.

Kirjandus

Cefling = *Linguistic Basis of the Common European Framework for L2 English and L2 Finnish*. <https://www.jyu.fi/hum/laitokset/kielet/tutkimus/hankkeet/paattyneet-hankkeet/cefiling/en>

de Bot, Kees & Diane Larsen-Freeman. 2011. Researching second language development from a dynamic systems perspective. Marjolijn Verspoor, Kees De Bot, Wander Lowie (toim.), *A Dynamic Approach to Second Language Development: Methods and Techniques*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

de Bot, Kees, Wander Lowie & M Verspoor 2007. A Dynamic Systems Theory approach to second language acquisition. *Bilingualism: Language and Cognition* 10.1, 7–21.

EKK = Erelt, Mati. Tiiu Erelt. Kristiina Ross. 2020. *Eesti keele käsiraamat*. Tallinn: EKSA.

Ellis, Nick C. 2001. Memory for language. P. Robinson (toim.), *Cognition and second language instruction* (33–68). Cambridge: Cambridge University Press.

Ellis, Nick C. 2008. The dynamics of second language emergence: Cycles of language use, language change, and language acquisition. *Modern Language Journal* 92:2, 232–249.

Ellis, Nick C. & Diane Larsen-Freeman 2006. Language emergence: Implications for applied linguistics – Introduction to the special issue. *Applied Linguistics* 27.4, 558–589.

Ellis, Nick C. & Diane Larsen-Freeman (toim.) 2009. *Language as a complex adaptive system*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.

Ellis, Rod. 1985. *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.

Erelt, Mati, Helle Metslang (toim.) 2017. *Eesti keele süntaks*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Eränummi, Saana. 2021. *Kieltokonstruktion frekvenssin, tarkkuuden ja distribuution kehitys suomen kielen alkeisoppijoiden teksteissä*. Turun Yliopisto: kieli- ja käännöstieteiden laitos.

Eslon, Pille, Annekatrin Kaivapalu, Katre Õim, Mare Kitsnik, Olga Gaitšenja, Kais Allkivi-Metsoja, *Eesti keele oskuse arenemine ja arendamine: kirjalik õppijakeel*, 53–80. Tallinn: EKSA.

Fagerjord, Anni. 2019. *Konjunktiosanat kahden virolaisen suomenoppijan puheessa valmistavan opetuksen aikana*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201906142900>

Franceschina, Florencia; Riikka Alanen, Ari Huhta, Maisa Martin. 2006. *A progress report on the Cefling project*. Paper presented at SLATE Workshop, Amsterdam.

Gustafsson, Miina. 2014. "Opettaja, saaks sanoa?" *Pitkittäistutkimus suomi toisena kielenä -oppilaiden oma-aloitteisesta suomen kielen käytöstä alakoulun perusopetukseen*

valmistavassa opetuksessa. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2014061126406>

Hakulinen, Auli. 2012. *Näkökulmia suomen kieltolauseen sanajärjestyksen määräytymiseen. Philologia Estonica Tallinnensis* 14, 20–44.
<https://publications.tlulib.ee/index.php/philologia/article/view/401>

Helkiö, Noora 2019. *Kehollinen toiminta opettajan vuorovaikutusresurssina kakkoskielisessä luokkahuonevuorovaikutuksessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201906112555>

Hennoste, Tiit. 2000. Eesti suulise kõne uurimine: transkriptsioon, taust ja korpus. *Keel ja Kirjandus* 2, 91–106.

Hennoste, Tiit. 2009. Ei ole ja pole kasutus suulises spontaanses eesti keeles. *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 54 (2008), 72–93.

Housen, Alex, Folkert Kuiken & Ineke Vedder 2012. Dimensions of L2 Performance and Proficiency. *Complexity, Accuracy and Fluency in SLA*. Amsterdam: John Benjamins.

Häkkinen, Pauliina 2016. *Keskustelunanalyttinen pitkittäistutkimus suomen kielen ymmärtämisessä tapahtuvista muutoksista alakoulun perusopetukseen valmistavan luokan oppitunneilla*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201611303151>

Ikonen, Ilona. 2019. *Oppilaiden puheen suunnat ja kielelliset valinnat valmistavan opetuksen ryhmätyötunneilla*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.

Ivaska, Ilmari. 2015. *Edistyneen oppijansuomen korpuspiirteitä korpusvetoisesti: Avainrakenneanalyysi*. Turku: University of Turku PhD Thesis. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6204-4>

Kaivapalu, Annekatrin. 2005. Lähdekieli kielenoppimisen apuna. *Jyväskylä Studies in Humanities* 44. Jyväskylä: University of Jyväskylä. <https://urn.fi/URN:ISBN:951-39-2391-6>

Kaivapalu, Annekatrin. 2011. Sihtkeelest ja sihtkeeleõppest. Pille Eslon, Annekatrin Kaivapalu, Katre Õim, Mare Kitsnik, Olga Gaitšenja, Kais Allkivi-Metsoja, *Eesti keele oskuse arenemine ja arendamine. Kirjalik õppijakeel*. Tallinn: EKSA.

Kauranen, Virpi. 2020. *Yhteistyöllä yhteisymmärrykseen. Virolaiset alkuvaiheen S2-oppijat ja opettajat yhteisymmärrystä rakentamassa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202006223394>

Kitsnik, Mare. 2014. Verbivormid B1- ja B2-taseme kirjalikus õppijakeeles. *ESUKA/JEFUL* 5 (3), 9–35. <http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2014.5.3.01>

Kitsnik, Mare 2021. Eesti õppijakeele leksikaalgrammatiline areng. Teoses Pille Eslon, Annekatrin Kaivapalu, Katre Õim, Mare Kitsnik, Olga Gaitšenja, Kais Allkivi-Metsoja, *Eesti keele oskuse arenemine ja arendamine: kirjalik õppijakeel*, 53–80. Tallinn: EKSA.

Kuusisto, Laura. 2016. *Pitkittäistutkimus omistuluseseen omaksumisesta alakoulun valmistavalla luokalla*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201611032946>

Larsen-Freeman, Diane. 2006. The emergence of complexity, fluency, and accuracy in the oral and written production of five Chinese learners of English. *Applied Linguistics* 27.4, 590–619.

Larsen-Freeman, Diane. 2007. Reflecting on the Cognitive–Social Debate in Second Language Acquisition. *The Modern Language Journal* 91 (s1), 773–787.

Larsen-Freeman, Diane & L. Cameron 2008. *Complex systems and applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

Larsen-Freeman, Diane 2015. Saying what we mean: Making a case for ‘language acquisition’ to become ‘language development’. *Language Teaching* 48, 491–505.

Lesonen, Sirkku. 2020. Valuing Variability: Dynamic Usage-based Principles in the L2 Development of Four Finnish Language Learners. *Groningen Dissertations in Linguistics* (184). <https://urn.fi/URN:ISBN:978-94-034-2675-4>

Martin, Maisa. 2022. Käyttötaajuus ja tarkkuus toisen kielen kehityksessä. Teoksessa L. Aarikka, K. Priiki & I. Ivaska (toim.), *Soveltavan kielitieteilijän sormenjälkiä etsimässä: kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä*, 81–102. AFinLA-teema 14.

Martin, Maisa; Mustonen, Sanna; Reiman, Nina; Seilonen, Marja 2010. On becoming an independent user. I. Bartning, M. Martin, I. Vedder (toim), *Communicative Proficiency and Linguistic Development*. Eurosia Monographs Series 1, 57–80.

Muikku-Werner, Pirkko. 2004. Taipuu, ei taivu – kieltolauseet suomenoppijan haasteena. Teoksessa Heli Sulkala & Helena Laane-Kask (toim), *VIRSU II. Suomi ja viro kohdekielinä. Lähivertailuja* 15, 110–128. Oulu: Oulun yliopisto.

Myllylä, Sara. 2023. *Ikonisten eleiden tehtävät osana syntaktisia rakenteita valmistavan luokan vuorovaikutuksessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/358966>

Pikelner, Ekaterina. 2018. *Venäjänkielisten oppilaiden koodinvaihto ja äidinkielen käyttö valmistavan luokan vuorovaikutustilanteissa*. Suomen kielen ja kulttuurin pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201810093313>

Polat, Brittany, You Jin Kim. 2014. Dynamics of complexity and accuracy. *Applied Linguistics* 35 (2), 184–207.

Päivärinta, Ninna. 2017. *Opettajan korjauskäytännöt ja muut keinot reagoida oppilaiden virheellisiin vastauksiin tai vastaamattomuuteen S2-oppitunnilla*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201706054637>

Raappana, Maria. 2016. *Ohjatun vuorovaikutuksen yhteys lapsen toiminnanohjaukseen. Mahdollisuus ja velvollisuus*. Kasvatustieteen (erityispedagogiikan) pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201610172874>

Remes, Hannu 2009. *Muodot kontrastissa*. Oulun yliopisto.

Ringbom, Håkan. 2007. *Cross-linguistic Similarity in Foreign Language Learning*. Clevedon: Multilingual Matters.

Rätsep, Huno. 2002. *Sõnaloo raamat*. Tartu: Ilmamaa.

Siivelt, Keaty, Sanna Mustonen. 2013. Lähdekielen vaikutus ja kielitaitotasot. *Lähivõrdlusi* 23, 341–370.

Sistonen, Jenni. 2015. *Kieltoverbin oppiminen valmistavan luokan vuorovaikutuksessa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

SLATE = *Second Language Acquisition and Testing in Europe*. <http://www.slate.eu.org> (17.10.2016).

Skehan, Peter. 1998. *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford: Oxford University Press.

Spoelman, Marianne, Marjolijn Verspoor. 2010. Dynamic patterns in development. *Applied Linguistics* 31 (4), 532–553.

Tahvanainen, Satu 2017. *Se on kuin ympäri mutta vaihtaa yksi sana. Pitkittäistutkimus mutta-sanankäytöstä alakoulun valmistavan luokan opetustilanteissa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201712145899>

Tammelin-Laine, Taina, Maisa Martin. 2016. Negative Constructions in Nonliterate Learners' Spoken L2 Finnish. Lourdes Ortega, Andrea E. Tyler, Hae In Park, Mariko Uno (toim). *The Usage-based Study of Language Learning and Multilingualism*. Georgetown University Press.

Tilma, Corinne. 2014. The Dynamics of Foreign Versus Second Language Development in Finnish Writing. *Jyväskylä Studies in Humanities* (233). Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5869-5>

Topling = Toisen kielen oppimisen polut. <https://www.jyu.fi/hum/laitokset/kielet/tutkimus/hankkeet/topling>

van Geert, Paul. 2008. *The Dynamic Systems approach*. *The Modern Language Journal* 92, 179–199.

Verspoor, Marjolin, Heike Behrens. 2011. Dynamic systems theory and usage-based approach. Marjolin Verspoor, Kees de Bot, Wander Lowie (toim), *A Dynamic Approach to Second Language Development*, 25–38.

Verspoor, Marjolijn, Kees de Bot, Wander Lowie (toim). 2011. *A Dynamic Approach to Second Language Development*. Amsterdam: John Benjamins.

Verspoor, Marjolijn, Wander Lowie, Marijn van Dijk. 2008. *Variability in second language development*. *Modern Language Journal* 92/2, 214–231.

Verspoor, Marjolijn, Marijn van Dijk. 2011. Visualizing interactions between variables. Marjolijn Verspoor, Kees de Bot, Wander Lowie (toim), *A Dynamic Approach to Second Language Development*, 85–98.

VISK = *Iso Suomen Kielioppi*. 2008. Vilkuna, Maria (vastutav toim). Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Väätäinen, Ella. 2022. *Työrauhaa kosketuksen keinoin. Käsi olkapäälle -kosketus valmistavan luokan opettajan ryhmänhallinnan resurssina*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/345912/Vaatainen_Ella_tutkielma_2022.pdf?sequence=2

Yli-Piipari, Marjo. 2021. Venäjänkielinen alakoululainen suomen rakenteiden oppijana – omistuslauseen ja kieltolauseen kehittyminen oppimisen alkuvaiheessa. Teoses Maria Ahlholm, Irina Piippo & Päivi Portaankorva-Koivisto (toim.), *Koulun monet kielet*. AFinLA-e 13, 113–140. <https://journal.fi/afinla/article/view/100171>

Yli-Savola, Emmi. 2023. *Transitiivikonstruktion kehitys valmistavalla luokalla. Pitkittäistutkimus viroa ensikielenään puhuvan suomenoppijan transitiivi-ilmausten kehityksestä lukuvuoden aikana*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/356636>

Äärilä, Anni. 2022. *Koulunkäynninohjaaja ja työrauhan ylläpito: Kosketuskäytänteitä valmistavassa alakoululuokassa*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/343431>

Suomen kielen vironkielisen lapsen puheessa dynaamisten systeemien teorian valossa. Tiivistelmä.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella vironkielisen oppijan suomen kielen kieltoilmausten kehitystä yhden helsinkiläisen koulun valmistavan opetuksen aikana. Aineisto koostui valmistavan opetuksen oppituntien nauhoituksista, joissa osallistui eri ensikieliä puhuvia lapsia. Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä käytettiin dynaamisten systeemien teoriaa, jonka mukaan kielenkehitys on jatkuvasti muuttuva ja useiden sisäisten ja ulkoisten tekijöiden muovaama prosessi. Tulokset osoittivat, että oppijan kieltoilmausten kehitys ei ollut lineaarista, vaan siihen sisältyi vaihtelua, tilapäisiä taantumia ja uusien rakenteiden asteittaista vakiintumista.

Lukuvuoden alussa oppija tukeutui pääasiassa viron kieltä muistuttaviin rakenteisiin. Yleisin kieltorakenne oli *ei* + pääverbi, joka muodosti lähes puolet kaikista kieltorakenteista. Erityisen hallitseva oli yksikön kolmannen persoonan muoto *ei*, joka vastaa viron kielen kieltosanaa sekä muodoltaan että käytöltään. Lukuvuoden edetessä myös kohdekielenmukaisemmat muodot, kuten yksikön ensimmäisen persoonan muoto *en* ja puhekielinen konstruktio *emmä* + verbi, alkoivat yleistyä. Tulokset tukevat käsitystä siitä, että lähdekielen vaikutus on vahva erityisesti kielenoppimisen alkuvaiheessa, mutta kohdekielen rakenteet vahvistuvat vähitellen vuorovaikutuksen ja käytön kautta.

Avainsanat: suomen kielen oppiminen, kieltoverbi, dynaamisten systeemien teoria

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maili Nurme,

1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Soome eitus eesti lapse kõnes dünaamiliste süsteemide teooria valgel“, mille juhendaja on Raili Pool ja Juha-Matti Aronen, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maili Nurme

21.05.2026